

National identitet, europæisering og euroskepticisme

- *Status 2010 og erfaringerne fra Tjekkiet og Polen*

Søren Riishøj
Lektor
Institut for Statskundskab
Syddansk Universitet

Politologiske Skrifter
No. 22/2010

Indhold

Om national identitet.....	5
National identitet: mulige definitioner	6
Europæisering: ”den objektive verden”	9
Europæisering: ”den subjektive verden”	15
Fra de officielle erklæringer om europæisk identitet	19
Fænomenet ”euroskepticisme”	22
Partierne og euroskepticismen	28
Kort om national identitet, europæisering og euroskepticisme i de enkelte lande	34
Opstilling: Post-kommunistiske identiteter.....	34
Nærmere om national identitet, europæisering og euroskepticisme i Polen.....	36
Nærmere om national identitet, europæisering og euroskepticisme i Tjekkiet.....	47
Afsluttende bemærkninger	59
Uddrag af relevant litteratur:.....	63

Denne gennemgang vil koncentrere sig om følgende: først gives en bredere gennemgang af begreberne "national identitet" og "europæisering". Udtrykkene "national" og "europæisk" er blevet udlagt meget forskelligt, om end der kredses omkring samme "core meaning". "Europæisering" er groft sagt blevet studeret ud fra rationelle "objektive" ny-institutionelle tilgange og forhandlingsteori, fx liberal intergovernmentalisme, eller "subjektivt" social-konstruktivistisk med vægt på identitet. Europæisering er uadskilleligt forbundet med "policy-transfer", overførsel af EU-regler mv. til medlemslandene og med "uploading" og "downloading". Begreber som national identitet, europæisering og euroskepticisme er blevet hverdagskost i EU-forskningen med de farer for uklarhed i definitioner og klassifikationer, dette indebærer.

Med tiden er holdningerne i de nye EU-lande til EU mere baseret på interesser og i mindre grad på identitet. I dag, godt 5 år efter den store udvidelse i 2004, er det i hvert fald muligt at gøre en form for status. Hvor "europæiserede" er de nye EU-lande blevet? Er de blevet grebet af "euroskepticisme"?

Fænomenet euroskepticisme er blevet studeret diskursivt med vægt på forskellige forekomster af identitet og med vægt på national identitet over for europæisk. Euroskepticisme er traditionelt opdelt i forskellige kategorier, fx betragtet som cleavage-baseret, dvs. forbundet med bestemte kulturelle, geografiske eller socioøkonomiske skillelinjer i samfundet som land-by, arbejde-kapital, kirke-samfund eller med forløbet og resultatet af forhandlingerne med EU. Her er ofte blevet skelnet mellem fx "blød" over for "hård" euroskepticisme.

Flere studier af euroskepticisme er desuden blevet forbundet med de politiske partier og deres holdninger til EU. Ikke alene de nationale administrationer, men også de politiske partier er i en eller anden udstrækning blevet "europæiserede" og genstand for "policy-transfer", fx fra "søsterpartier" i Vest.

I det efterfølgende lægges særlig vægt på Polen og Tjekkiet. Denne landegennemgang koncentrerer sig om emnet euroskepticisme, herunder den partibaserede. Gennemgangen viser, at holdningerne til EU kan være meget forskellige i de nye EU-lande, selv to nabolande. De særlige kendetegn for andre lande vil dog også blive omtalt. Under gennemgangen af Tjekkiet og EU lægges særlig vægt på de politiske partier, fx det liberale euroskeptiske Borgerdemokratiske Partis (ODS) og

præsidenten og tidligere partileder Václav Klaus' udlægning af national identitet og europæisering, der på skift er blevet betegnet som eurorealistisk og euroskeptisk. For Polens vedkommende er euroskepticisme i mindre grad at finde i den liberale og socialistiske lejr, langt mere i den konservative-traditionalistiske og målt geografisk især i de mindre byer og landdistrikterne. Dette gav fra starten polsk euroskepticisme et mere katolsk-fundamentalistisk og agrart præg end i andre lande.

Om national identitet

National identitet blev diskuteret ganske meget tilbage i 1950'erne og 1960'erne og især i sammenhæng med integrationsstudier udført af folk som Karl Deutsch og Ernest Haas. Et vigtigt spørgsmål var (og er stadig), i hvilken udstrækning national identitet udgør en hindring for videre europæisering og integration, og om de krydsende identiteter overhovedet kan leve sammen i harmoni.

Med tiden faldt interessen, og neorealisteriske og "rational choice" tilgange blev de mere dominerende. Identitet blev nu snarest benyttet som "explanation of the last resort" (Lapid, 1996) og som en "negative residual category" (Schöpflin, 2000), kun brugt hvor de "rationelle" forklaringer måtte give op. Europæisering er diskuteret rationalistisk ud fra overførslen af EU's regelsæt i EU's medlemslande. I løbet af 1980'erne og med krigen på Balkan, den kolde krigs ophør og overgangen til unipolaritet blev skabt en fornyet interesse for de socialkonstruktivistiske forklaringsmåder (Drulak, 2001:11). Interessen for europæisering voksede naturligt nok i takt med de central- og østeuropæiske landes "tilbagevendende til Europa" og udsigt til EU-medlemskab.

National (og europæisk identitet) kan udforskes diskursivt med brug af tekstanalyser og sproganalyser, fx ud fra primært materiale i form af topmødevedtagelser, traktatbestemmelser og taler af statsledere, ligesom identitet er blevet forbundet med Jürgen Habermas' begreb "communicative action". Især emner som sociale funktioner og betydningen af nationale myter og diskursive kategorier og konstruktioner har været i fokus (Kaunismaa, 1995). Ud fra den betragtning er identitet ikke noget, der er givet, ikke socialt "konstrueret". Særlig vigtigt set i forhold til national og europæisk identitet er distinktioner som "we-ness" over for "other-ness", "them space" over for "we space" og "inclusion (af medlemmer) over for "exclusion" (af ikke-medlemmer).

I nationalismeforskeren *Benedict Andersons* formulering, skal en nation eller for den sags skyld et fælles "Europa" "forestilles" ("imagined") for at blive reel (Anderson, 1983), for national eller europæisk identitet kan af indlysende grunde ikke bygge på personlige kontakter. Alle ungarere og danskere kan jo ikke møde hinanden ansigt til ansigt, heller ikke alle europæere. Med andre ord, den fælles identitet, fællesskabet skal "repræsenteres" og "forestilles", og herudfra kan så – måske –

skabes et dybere horisontalt kammeratskab, der kan understøtte nationen. Studier af national identitet forbundet med forskning i nationalisme og ”nation-building”, dvs. staters søgen efter ny national identitet og ny statsdannelse efter imperiers eller føderationers undergang, sådan som vi har set det i eksempelvis de baltiske lande, i tilfældet med Slovakiet og Ungarn og ikke mindst i staterne på Balkan. Som påpeget af *Lukasz Galecki* (Galecki 2009), i tilfældet den tyske genforening var det iøjnefaldende, at det gamle DDR modsat andre lande i øst, fx Polen og Ungarn, blev bragt i et alvorligt identitetsmæssigt tomrum. Østtyskland (”ossies”) savnede slet og ret en egen kollektiv identitet, sagt med andre ord, ”Polakkerne havde deres Polen, tjekkerne og slovakkerne deres Tjekkoslaviet, rumænerne deres Rumænien, og vi har vores tyske Forbundsrepublik”.

Det er således i høj grad positive eller negative erfaringer med historien, især udlægningen af bestemte historiske hændelser, nationale symboler, sprog, geografi og relationer til andre stater, der cementerer den kollektive identitet og det kollektive ”selv” og derigennem etablerer de ”vi” versus ”dem” forestillinger. Frem for alt *fortolkninger* af historien adskiller ”national identitet” fra andre typer kollektiv identitet. Hver nation har jo sine egne ”historier” og ”myter” og ”fortællinger”, sine egne nationale helte, eget sprog, egne kulturelle monumenter, egen folkløse, egne historiske samlingssteder, særlige geografiske træk, en særlig ”mentalitet”, og på det mere ”pitoreske” plan eksempelvis i form af egne nationale madretter, klædedragter og nationale symboler. Sproget kan være vigtigt. I de baltiske lande har kendskab til sproget haft stor betydning ved tildeling af statsborgerskab.

National identitet: mulige definitioner

Dette leder os frem til spørgsmålet om passende definitioner af national identitet. Som antydnet hersker der nogen forvirring om begrebet, om end der som fremgået kredses om det samme. Set på et mere metodisk plan kan kollektiv identitet groft sagt studeres som en proces, som processens resultat og fællesskabets fælles egenskaber. Men det er bestemt ikke enkelt at operationalisere og afgrænse national identitet i forhold til andre former for kollektiv identitet. Ud fra en socialkonstruktivistisk vinkel kan national identitet med *Jiri Brodsky* defineres nogenlunde som

"a set of self-perceptions, shared memories and experiences (history), traditions, and the geographical and cultural predisposition of a nation" (i Drulák, 2001: 21)

i Lesaars kortere formulering som

"people's sense of being equal with each other or of belonging to a community" (i Drulák, 2001)

og i Kiss' variant som

"a synthesis of values, sentiments of attachments, and social representations that are associated with cognitive factors structuring the identification process" (Kiss, 2001, med henvisning til Rosa, 1996).

Interessen for emnet er i øvrigt ikke ny. Adskillige politiske "forfædre" og grundlæggere beskæftigede sig med national identitet, især i årene lige efter selvstændigheden efter 1. verdenskrig med opløsningen af Østrig-Ungarn og det russiske imperium. Tjekkiets tidligere præsident Václav Havel har således i meget høj grad været inspireret af den gamle "landsfader", Tjekkoslovaikiets præsident i mellemkrigstiden, *Tomas G. Masaryk*, for national identitet blev studeret ivrigt af Masaryk, der bl.a. benyttede udtrykket "the principle of nationality", som han i sin tid karakteriserede som

*"a distinctive and very powerful feeling; it is the love of the mother tongue and for the group of men speaking the same or very closely related language, and for the soil on which this group lives, and for the manner in which it lives. But this love is not only the feeling arising out of the natural habitual life, but it is also an idea of conscious love; nations have their own cultural and political program growing out of a common history and in its turn directing this history; it is modern patriotism in this wide and complicated sense, different from the old patriotism of loyalty to the dynasty and ruling classes ..."*¹

Identitet har desuden et *regionalt* aspekt. Den tidligere tjekkiske eksilforfatter *Milan Kundera* hører således til dem, der særlig tydeligt markerede Centraleuropas "otherness" ud fra forholdet til især

¹ Uddrag fra Tomas G. Masaryk, *The New Europe*, 2nd ed., Bucknell University Press, 1972.

Rusland, og betragtede de 40 år under kommunisme som Centraleuropas ”tragedie”. Begrebet ”Centraleuropa” blev udlagt synonymt med modstand mod kommunistisk undertrykkelse og var derfor populært blandt ikke mindst dissidenter som understreget af eksempelvis *Lonnie R. Johnson* (Johnson, 2002).²

Identitet omtaler Kundera på følgende måde

*”The identity of a people and of a civilisation is reflected and concentrated in what has been created by the mind - in what is known as ”culture”. If this identity is threatened with extinction, cultural life grows correspondingly more intense, more important, until culture becomes the living value around which all people rally. That is why, in each of the revolts in Central Europe, the collective cultural memory and the contemporary creative effort assumed roles so great and so decisive - far greater and far more decisive than they have been in any other European mass revolt ... ”*³

Efter 1989 har spørgsmålet om fælles centraleuropæisk identitet haft en særlig stor betydning i forbindelse med debatten ”Visegrad-processen”, dvs. det politiske og økonomiske samarbejde mellem centraleuropæiske stater i årene efter murens fald, ikke tilfældigt igangsat af de tre centraleuropæiske præsidenter med dissidentbaggrund, Lech Walesa i Polen, Václav Havel i Tjekkoslaviet og Arpad Göncz i Ungarn. Centraleuropa-begrebet var egnet til at afgrænse Polen, Tjekkoslaviet og Ungarn fra Rusland og Balkan. Men var det godt nok til at bringe staterne ”tilbage til Europa”? For var ”Centraleuropa” trods alt ikke i sidste ende forbundet med ”tilbageståenhed”?

Diskussionerne kom meget til at gå på, om samarbejdet mellem de centraleuropæiske lande har dybe historiske rødder og derfor var en del af de nationale identiteter eller blot at betragte som midlertidigt og taktisk bestemt indtil den røde hærs tilbagetrækning og optagelsen i EU og NATO. Iflg. de officielle erklæringer skulle der også efter medlemskabet af EU afholdes regelmæssige topmøder mellem regeringscheferne i Visegrad-staterne, hvilket også skete, selv efter EU-

² Efter 1989 fik samarbejdet mellem de centraleuropæiske lande, kaldt ”Visegrad-processen”, en vis betydning, især som et instrument til at få sovjetiske tropper trukket ud af Østeuropa og forstærke samarbejde omkring tilnærmelsen til NATO og EU.

³ Fra hans berømte artikel ”The Tragedy of Central Europe”, *The New York Review of Books*, 31:7, 26 April 1984.

medlemskabet. Erfaringerne fra forhandlingerne om optagelse i EU afslørede dog ganske store meningsforskelle mellem ansøgerlandene, fx i spørgsmålet om Benes-dekreterne, lukning af visse forhandlingskapitler, og ikke at forglemme i synet på de forskellige forslag til forfatningstraktater. I det hele taget har der ikke fra tjekkisk, slovakisk og ungarsk side været ret megen støtte til Polens hårde forhandlingslinje.

Europæisering: ”den objektive verden”

”Europæisering” er forståeligt nok et populært forskningsfelt, og det være sig for såvel ”eurobejstrede” som ”euroskeptikere”, selv om der ligesom for national identitet kan herske en del uklarhed omkring definitioner og afgrænsninger i forhold til fx internationalisering, ”vestliggørelse” og globalisering. Studiet af europæisering er ikke nyt, men har ændret karakter. Udgangspunktet er forekomsten af uoverensstemmelse (”misfit”) mellem europæisk og nationalt niveau, ligesom begrebet europæisering kan defineres bredt eller snævert. Begrebet er ofte værdiladet og normativt.

Lige efter murens fald var ”europæisering” for de central- og østeuropæiske lande positivt ladet og nært forbundet med ønsket om hurtig modernisering og ”catching up”, indhentning af det store økonomiske efterslæb i forhold til Vesten. Indførelsen af markedsøkonomi var ikke forbundet med øget velstand for de fleste, tværtimod måtte alle landene en tur ned i ”tårernes dal”, før det igen gik opad - for nogle lande i det mindste. I princippet er det ikke afgørende, om kilden til europæisering er EU selv, transnationale selskaber, tværlande græsrodsbevægelser eller andre europæiske institutioner, fx Europarådet og OECD, men mest fokus er naturligt nok blevet lagt på påvirkningen fra EU.

Mange af de nye demokratier i øst forventede, at medlemskabet af EU hurtigt ville skabe velstand og ”normalitet”. Problemet var blot, at mange borgere i disse lande ønskede at ”arbejde socialistisk” og ”leve kapitalistisk”. Eller som sagt i Polen: at arbejde som under Edward Gierek⁴ og købe ind som i USA. Symbolikken i selve dette at blive accepteret af institutioner som Europarådet, NATO og til sidst EU har været stor, men symbolske værdier blev med tiden erstattet af ønsker om mere hård sikkerhed, og af institutionelle, økonomiske interesser og kassetænkning, fx i forbindelse med

⁴ Edward Gierek var partileder i årene 1971-1980. Her opnåede Polen frem til 1978 betydelig velstandsstigning, men meget takket være vestlige lån.

budgetforhandlinger og i spørgsmål med tilknytning til stemmevægte og antallet af kommissærposter.

Eurobarometer-undersøgelser op til selve medlemskabet viste, at et flertal på mellem 72 og 45 pct. af vælgerne regner med, at EU-medlemskabet vil bringe deres respektive lande fordele, mest skeptisk indstillede var esterne og tjekkerne, hvor 32 og 30 pct. hældede til den opfattelse, at der ingen fordele er forbundet med medlemskabet.⁵ Udvidelsen af EU var uundgåeligt ensbetydende med større diversitet. Den ville måske nok gavne økonomisk, men til gengæld også svække mulighederne for at etablere en europæisk "superstat" (Zielonka, 2004: 28). Nøgleordene for fremtidens EU blev med udvidelsen i 2004 snarest "delt suverænitet", "fleksibilitet" og et "middelalderligt" ("neomedieval") mere åbent Europa, kort sagt et komplekst system med "open-ended arrangements" og med hverken "sammensmeltning" eller konvergens. Et tilbagefald til gamle tiders magtbalancepolitik var dog ikke særlig sandsynlig. Det kunne vise sig at være en stor og måske umulig opgave at forene krav om borgerdeltagelse med effektivitet i et EU med (foreløbig) omkring 455 mio. mennesker. Sagt med andre ord, mangel på demokratisk legitimitet og depolitisering kan måske kompenseres gennem høj "performance" -legitimitet takket være den større magt til eksperter og epistemiske fællesskaber. Kommissionen har gennem tiderne i hvert fald haft dette som sin primære opgave.

Det skal nævnes, at europæisering ikke er identisk med "integration", "konvergens" og "harmonisering" af de nationale politikker, for konvergens og harmonisering skyldes ikke nødvendigvis krav på europæisk plan, men er måske snarere bestemt internt eller af globaliseringen. Integration er som bekendt forbundet med afgivelse af suverænitet til overnationale institutioner, men europæisering kan modsat godt være ensbetydende med mere forskellighed ("diversitet") (Radaelli, 2000). Selve studiet af europæisering er forbundet med valget af teoretiske tilgange, metode, og hvilken af Karl Poppers "tre verdener" (Popper, 1972:106), den subjektive, den objektive og sociale-kulturelle, der tages udgangspunkt i. I dette afsnit bevæger vi os fortrinsvist på det "objektive" plan.

Metodisk har det heller ikke altid været enkelt at skelne europæisering som den *afhængige* variabel fra europæisering forstået som den *uafhængige* variabel, ligesom der, som for national identitet, ofte

⁵ Eurobarometer februar 2004, tallene herfra bl.a. gengivet i det polske dagblad *Gazeta Wyborcza* 24.2.2004: 9.

kan være problemer forbundet med operationaliseringen og afgrænsningen.⁶ Det kan desuden i praksis være svært at isolere og præcist fastlægge omfanget og styrken i effekterne af europæisering (Grote, 2003) i forhold til andre faktorer såsom globaliseringseffekter og virkninger af teknologiske forandringer. Dertil kommer, at begrebet europæisering på skift kan referere til ”agenda-setting”, selve processen for ”policy transfer”, til slutresultatet (”outcome”) eller selve subjektet, dvs. til ganske bestemte karakteristika ved fællesskabet (fx EU), det være sig forstået som en fælles idé eller som institution.

Studiet af europæisering er derudover uundgåeligt forbundet med forskellige samfundsvidenskabelige discipliner, især med studier af internationale relationer, forskning i europæisk integration og komparativ politik. Forskningen har meget fokuseret på at påvise, på hvilken måde og *i hvilken udstrækning* afgørelser taget på europæisk plan fører til forandringer nationalt, og i hvilken udstrækning de udmøntes i nationale love, hvor effektivt de europæiske institutioner virker på medlemsstaterne, og hvilke EU-institutioner, der har den største betydning i beslutningsfasen og implementeringsfasen. I den forbindelse er blevet skelnet mellem ”soft” og ”hard” europæisering, hvor ”hard” står for de direkte institutionelle påvirkninger, mens den ”bløde” virker mere indirekte gennem ”guidelines”, ”peer review” og ”benchmarking” (Padgett mfl., 2003: 167).

Der kan i den forbindelse med fordel skelnes mellem på den ene side ”*uploading*” set i sammenhæng med ”governance by negotiations”, hvor landene søger at overføre deres egne nationale regelsæt og institutionelle set-up på EU-plan, undertiden gennem kvalificeret flertal, dvs. efter fællesskabsmetoden, og på den anden side ”*downloading*”, hvor forandringerne sker oppefra, efter krav fra EU-institutionerne, fx Domstolen eller Kommissionen, og derefter går ned til de enkelte medlemslande direkte eller indirekte. Den mest bindende form er ”governance by hierarchy” og den mindst bindende ”policy by facilitation” og ”Open Method of Coordination” (Bulmer m.fl. 2009: 10, 19-20). Det er ikke en enkel sag at operationalisere de her nævnte begreber, fx skelne mellem og adskille ”*downloading*” og ”*agenda-setting*”. I sammenhæng hermed kan ofte med fordel skelnes mellem vertikal og horisontal europæisering. En del undersøgelser har vist, at europæisering

⁶ Afhængige variable er groft sagt emnet, der skal *forklares*, uafhængige variable de faktorer, der skal *forklare* et emne. Det kan undertiden være svært at se klart, om forskere vil forklare europæisering eller benytte europæisering til at forklare noget andet, fx europæisk integration (Grote, 2003).

ikke nødvendigvis har ført til, at de nationale administrationer er blevet mere ensartede og ”europæiske” (Laffan, 2003).

Ved studier af europæisering er således ofte blevet lagt vægt på ændringer i konkrete handlinger og i eksisterende love og regler samt ændringer institutionelt, eksempelvis i forbindelse med implementeringen af EU-vedtagelser i de enkelte lande; andre har i højere grad fokuseret på, i hvilken udstrækning nationalstatens strukturer og identiteter er kommet under pres som følge af udviklingen på europæisk niveau. Ændringer og tilpasninger kan finde sted både før og efter EU-medlemskabet.⁷

Neofunktionalister har udlagt europæisering som en nærmest ”uundgåelig” og ”automatisk” proces, der har været drevet frem af ”spill over” -effekter og ”opgradering” af fælles interesser. Europæisering er også for dem forbundet med ”*policy-transfer*” med fokus på, hvordan og i hvilket omfang regler og politikindhold overføres fra EU-niveau til medlemslandene og måske lande uden for EU-landekredsen. Historiske institutionalister har understreget betydningen af historiske forandringer og ”stiafhængighed” (”*path dependency*”), mens liberale intergovernmentalister som fx Andrew Moravcik har fokuseret på staters præferencer og selve forhandlingsspillet. Under sidstnævnte tilgang benyttes ofte ”two-level games”, hvor vægten lægges på den *nationale* præferencedannelse, især samspillet mellem det nationale politiske niveau og nationale interessegrupper, og forhandlingerne og beslutningerne (”*outcome*”) på det europæiske niveau. Tilgangen anses for mest frugtbar ved studier af ”high politics”, dvs. forhandlinger om politisk vigtige emner med høj præferenceintensitet, fx budgetspørgsmål. I mindre politiserede spørgsmål har institutionelle forhold spillet en større rolle. I forbindelse med studier af forhandlingerne om udvidelsen har Kommissionens rolle været til diskussion. Et forsøg på at kombinere Andrew Moravcik’s føromtalt liberale intergovernmentalisme med nyinstitutionel teori (”Moravcik+”) i fx

⁷ Staters ønske om at ”spille det europæiske kort” i 1980’erne og 1990’erne gav udslag i en øgede interesse for at studere fænomenet europæisering, fx ud fra de tre forskellige ny-institutionalistiske tilgange, historisk, sociologisk og ”rational choice” institutionalisme. Den *historiske* institutionalisme har som nævnt fokuseret på forandringer over tid og ”stiafhængighed” (”*path dependence*”), dvs. vanskelighederne forbundet med at afvige fra allerede kendte politiske og økonomiske valg, ”*rational choice*” institutionalisme på aktørpræferencer, mens den *sociologiske* institutionalisme har lagt vægt på koblingerne mellem institutionelle forandringer og kulturelle, holdningsmæssige og identitetsmæssige faktorer. Sociologisk institutionalisme er således egnet til at skabe sammenhænge mellem national identitet, europæisering og institutionalisering. Sagt med andre ord, med en sociologisk institutionel tilgang bestemmes institutionelle forandringer og politisk handling ikke blot af de formelle regler, men i høj grad også ud fra forhold som identitet og kultur (Hall, 1996).

analyser af udvidelsesforhandlingerne er således gennemført af Lykke Friis (Friis, 1996) og med betydeligt held.

Der er bred enighed om, at Europa og europæisering ”gør en forskel” og nu er en fast bestanddel af de indenrigspolitiske dagsordener (”domesticated”, Gwiazda, 2002: 13). Institutionelle og politiske processer, der før blev studeret på nationalstatsplanet, fx politiske partier og lokalpolitik, studeres også i europæisk perspektiv. De europæiske institutioner og EU's regler bliver i stigende grad taget for givet og påvirker de nationale aktører mere end før, hvilket uundgåeligt sætter spørgsmålstegn ved nationalstatens fremtid. Men det er som allerede antydnet ikke enkelt at fastslå, om institutionelle og organisatoriske ændringer er resultatet af europæisering, eller om årsagerne skal findes andre steder, ligesom det kan være svært at måle selve styrken i ”europæisk” påvirkning. I visse tilfælde er de nationale institutioner så robuste, at de kan holde stand over for ydre påvirkninger, og især store lande har muligheder for at omskabe de europæiske institutioner efter deres *nationale* forbilleder (”uploading”) (Grote, 2003). Frankrig har i hvert fald forsøgt at gøre det og ikke uden held.

For *de nye* EU-lande kan det være særlig svært at skelne mellem forandringer og konvergens mod markedsøkonomi og demokrati som en følge af *interne* krav eller som følge af krav *udefra*, ligesom det under de eksterne faktorer kan være svært med sikkerhed at fastslå, hvorvidt ændringer institutionelt er bestemt ud fra krav om tilpasning til EU-medlemskabet eller som følge af krav fra eksempelvis IMF og Verdensbanken. I forbindelse med udvidelsen har været fokuseret på den administrative kapacitet og administrative omlægninger. Også her er perspektivet ”top-down” med vægten lagt på institutionel *praksis* og ændringer i individers adfærd som følge af stigende europæisering.

For så vidt angår *implementeringen*, har opmærksomheden ofte været rettet mod ”domestic veto players” og institutionel inert, der blokerer for gennemførelsen af beslutninger taget på EU-plan. Også i den sammenhæng kan perspektivet ændres fra ”top-down” til ”bottom up” med fokus på, hvordan *national* institutionel praksis øver indflydelse på europæisk niveau ved at ”uplade” egne institutionelle modeller til det europæiske niveau (Padgett mfl., 2004: 166). Omfanget af administrative kapacitet og egenskaber hos embedsmandsstanden tillægges stor betydning for, om

stater er i stand til og motiveret for at overføre europæiske regler i national lovgivning (Börzel, 2003; Laffan, 2003).

Det er bredt accepteret, at EU's grundlag mere hviler på stærk *formel* institutionalisering end på fælles holdninger og identitet. Den fælles identitet, der skal gøre institutionerne *legitime*, har haltet efter institutionel opbygning. Sagt med andre ord har europæisering været kendetegnet ved overinstitutionalisering og iøjnefaldende problemer på "support"-siden, dvs. det socio-kulturelle grundlag og den "normative integration (Kelstrup, i Petersen (red.), 1992: 148). Fælles normer og værdier eksisterer, men det har vist sig sværere end forventet at få disse internaliseret og bredt accepteret.

Ikke alle lande har vist sig lige interesseret i regulering på europæisk plan eller for den sags skyld på nationalt og globalt plan. Det må antages, at modstanden er størst blandt "low-regulating" lande som fx England. Lande, der *ønsker* at blive EU-medlemmer, er i en fundamentalt anden situation end eksisterende medlemslande. Her ændres love og regler i forventning om, men uden sikre garantier for, EU-medlemskab, en proces der på skift er kaldt "anticipatorisk tilpasning" og "adaptil pressure".

Tilpasningen til EU's love og regler skal for de *nye EU-lande* ses i sammenhæng med de forudgående års tredobbelte ("triple") transitioner. Ikke blot overgik de nye EU-lande til demokrati og flerpartisystemer og fra planøkonomi til markedsøkonomi, også de *nationale identiteter* blev i en eller anden grad ændret, ja nogle stater, fx de baltiske lande, blev "genfødt" efter at være underlagt føderationer eller imperier. Disse stater skulle derfor også gennemgå en nationsopbygning ("nation-building"), som skulle vise sig yderst vanskelig nok i sig selv. *Ud over* disse tre samtidige transitioner skulle de nye demokratier så gennemføre tilpasningen til EU, dvs. en "transition i transitionen", som skulle vise sig både vanskeligere og mere omkostningsfyldt end først forventet.

Ændringer i de *administrative strukturer* blev i de central- og østeuropæiske lande typisk gennemført ud fra Europaaftalerne og udmøntning af EU's mange forskellige støtteprogrammer. Efter optagelsen har nye ændringer institutionelt fundet sted, fx vedtog den polske regering hurtigt efter optagelsen at nedlægge Komiteen for Europæisk Integration (KIE) og overføre dens opgaver til udenrigsministeriet og statsministeriet. Fremtidig støtte fra regional- og strukturfondene

forudsatte forudgående reformer regionalt og kommunalt, ligesom støtte fra EU's landbrugsordninger forudsatte detaljeret registrering af hver enkelt fødevarerproducerende enhed.

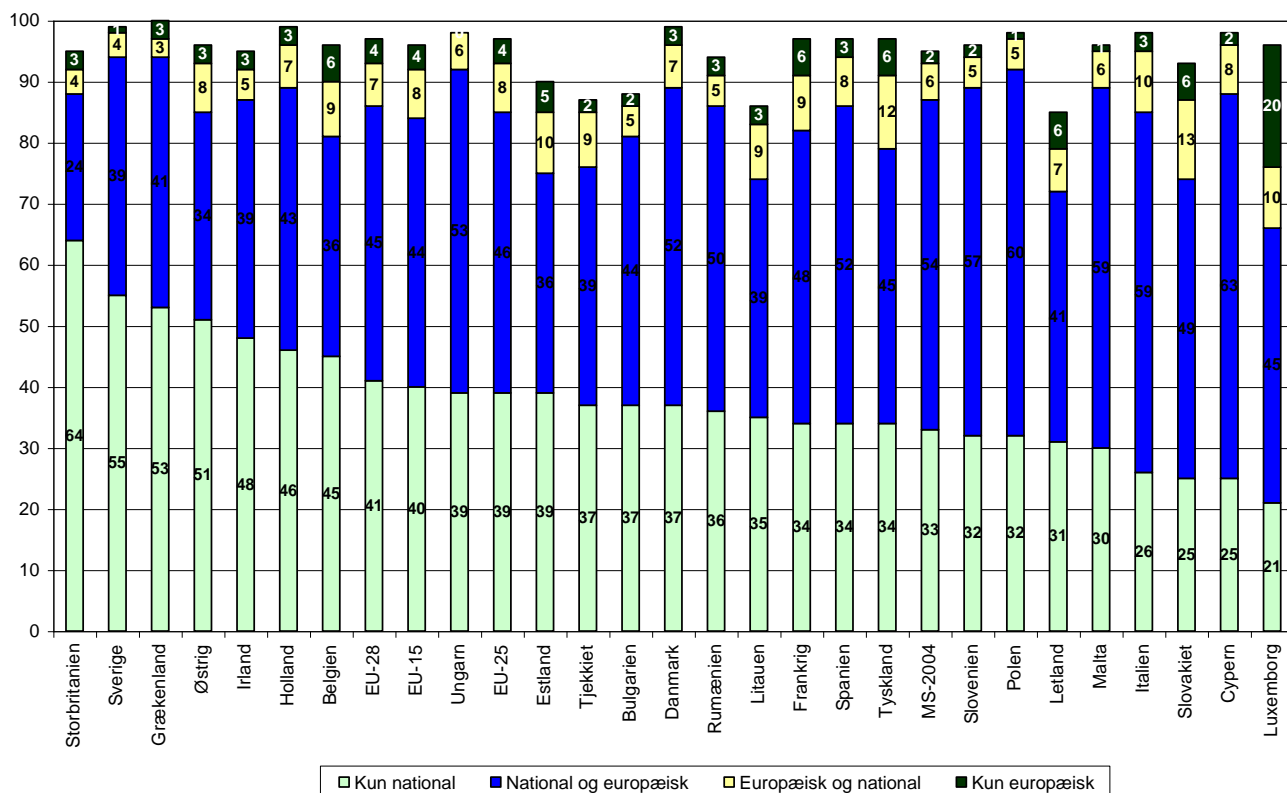
Det skal understreges, at kravene til transitionen fra plan til marked ikke nødvendigvis er i overensstemmelse med de krav, der er stillet til EU-medlemskabet, idet EU's regelsæt ("acquis communautaire") jo er møntet på allerede etablerede markedsøkonomier og bygger på en allerede indarbejdet praksis. Da EU blev udvidet skønnedes højst 80 pct. af EU's regelsæt at være blevet implementeret, og med udvidelsen med 8 nye lande fra Øst ville den procentdel givet falde (Rupnik, 2004).

Europæisering: "den subjektive verden"

Siden de central- og østeuropæiske lande betrødte den tornebelagte vej "tilbage til Europa" er på skift blevet talt om "euro-begejstring", "euro-naivitet", "eurorealisme", "euroskepticisme", "euronegativisme", "euro-modstand" og "eurofobi". Begreberne er ikke nødvendigvis særlig klart definerede eller særlig godt afgrænset fra hinanden. Den "subjektive verden" er desuden nært forbundet med disciplinen sociologisk institutionalisme og socialkonstruktivistiske og diskursive tilgange.

Begrebet "Europa" er blevet udlagt forskelligt og uenighed herom har da også uundgåeligt medvirket til at skabe stigende euroskepticisme i selv flere af de "gamle" EU-lande, fx i Frankrig og Holland, hvor EU's forfatningstraktat som bekendt faldt ved folkeafstemningerne i forsommeren 2005.

Figur: Tre forskellige identiteter.

Kilde: Eurobarometer EB59-CC-EB 2003:2 "Comparative Highlights", Publication: July 2003.

Problemet for mange er ikke mindst, hvor Europa *ender* geografisk, og hvor skarpt grænsen skal trækkes mellem "Vi" og "Dem".

Meningsmålinger fra Eurobarometer op til medlemskabet viste, at mange østeuropæere på samme tid erklærer sig selv som "nationale" og "europæere" (se figuren). Det er trods alt under 40 pct., der typisk erklærede sig selv for "først og fremmest nationale", fx som at være "ungarer" frem for "europæer". "Europa" er for mange borgere i Central- og Østeuropa blevet forbundet med ord som "moderne", "civiliseret", "demokratisk" og i den mere liberale variant med individualisme, liberalisme, "rule by law" og konstitutionalisme, fri markedsøkonomi, åbenhed over for omverdenen og sækularisering - og af de årsager trods stærke nationale følelser attraktivt for ganske mange.

Typisk har de nye EU-lande haft ganske bestemte forbilleder. For nogle har "Vesteuropa" eller bestemte vesteuropæiske lande været forbilledet, for andre snarere USA, og andre har ikke skelnet

synderligt mellem Europa og USA, men udtrykt sig bredt euro-atlantisk. Problemet er blot, at set i det længere historiske perspektiv har den normale orden i Central- og Østeuropa været økonomisk og civilisatorisk ”tilbagestående”, afhængighed, dominans udefra og politisk undertrykkelse. I dag, godt 20 år efter murens fald og 5 år efter EU-udvidelsen er gamle stereotyper langt fra overvundet.

Europæisering udlægges også civilisatorisk og forbindes med Samuel Huntingtons (Huntington, 1993) teser om ”Clash of Civilisations”, hvor kulturelle identiteter betragtes som givne, og Europa betragtes som opdelt med en ”civilisationsmur”, der bestemmes af religion, historie og dybe kulturelle skillelinjer. Herudfra har det været almindeligt at betragte national identitet i Vesteuropa som fortrinsvist ”civic-based”, inkluderende og ”moderne” og med vægt på individuelle rettigheder, hvorimod den øst-europæiske er blevet set som kollektivistisk, traditionalistisk og ekskluderende.

Er de nationale institutioner ikke-legitime, og er de civile samfund svagt udviklede, skabes grobund for ikke-moderne tolkninger af national identitet og nationalisme, undertiden med stærke etniske islæt. Betragtes de fælles europæiske institutioner ikke som legitime, har udvikling af europæisk identitet nærmest umulige vilkår, og faren for tilbagefald til national egoisme er derfor overhængende. Sagt med andre ord, behøver Europa sine egne positive ”narratives” og myter, men her kniber det. Efter optagelsen blev gamle negative myter og historiske minder til overraskelse for mange reaktiveret og forværrede forholdet mellem fx Polen og Tyskland, især under Lov og Retfærdighedspartiets regering 2005-07. Det samme er sket i forholdet mellem Slovakiet og Ungarn efter valgene i de to lande i 2006. Dertil skal føjes, at for mange stod Rusland og russisk kultur for ”the otherness”.

Men billedet af fortiden er bestemt ikke entydigt. Flere meningsmålinger gennemført i flere lande omkring 20-året for murens fald viste i flere lande overraskende positive holdninger til tiden før 1989 og negative holdninger til tiden efter 1989. Utilfredshed med ”nutiden” skabte en særlig ”retrospektiv utopi” og udmøntede sig i flere lande, fx Ungarn, i en stor opbakning til blød og hård populisme. Det er ikke nok at have en fælles fjende i form af kommunisme og marxisme nu, hvor den gamle reelt eksisterende socialisme er borte. Det negative ”other” måtte findes andetsteds.

Det har i den forbindelse betydning, at identiteter ofte er ”multiple” og ”multilayered” og ”cross-cutting”, dvs. krydser hinanden og derfor langt fra særlig entydige og konsistente. Med andre ord

føler mange borgere i Europa sig knyttet til *flere forskellige fællesskaber* på samme tid. Og ikke blot krydser nationale og europæiske identiteter hinanden, også forskellige *nationale* identiteter kan krydses, hvilket er set særlig tydeligt i multietniske samfund, men ikke kun her. Spørgsmålet er, hvordan og hvor langt disse forskellige krydsende identiteter er i stand til at *eksistere sammen*. Ønsket hos alle er at sikre den størst mulige kognitive konsistens mellem de indbyrdes forskellige, konkurrerende selvopfattelser, men let har det ikke været, og let bliver det efter alt at dømmes heller ikke.

Især mange små stater og stater, der har været underlagt imperier, oplever på deres egen krop krydsende identiteter som et *integrationsdilemma*, et måske uløseligt dilemma, der groft sagt går på

enten at opgive en væsentlig del af den nationale suverænitet og derved risikere at blive "opslugt" i integrationssystemet, eller insistere på fastholdelse af suverænitet og derved risikere at blive holdt udenfor, at blive "opgivet" ("abandoned") (Kelstrup, i Petersen (red.), 1992: 154).

Med andre ord, nuværende EU-medlemmer og kommende medlemmer kan på én og samme tid være bange for at blive "opgivet" og "opslugt" og derved miste national suverænitet. National og europæisk identitet kan harmonere, men de kan også være i indbyrdes konflikt. De nationale strategier og strategier på EU-plan er derfor især for mindre stater møntet på at forholde sig til og gerne overvinde integrationsdilemmaet. I bestræbelserne for at overvinde integrationsdilemmaet finder vi naturligt nok forskelle mellem nuværende og kommende EU-medlemmer på grund af de historiske og kulturelle forskelle og de meget forskellige konkrete erfaringer med EU og europæisk integration.

Alt dette leder os – ganske som under national identitet - til de mulige definitioner af fænomenet "europæisering". De forskellige definitioner, det være sig institutionelle eller identitetsbaserede, har som regel en fælles "core meaning", ligesom perspektivet kan være "top-down" eller "bottom-up". Ud fra en institutionel tilgang kunne en definition kort lyde på, at europæisering drejer sig om forandringer på nationalt plan som følge af europæisk integration (Vink, 2003), eller hvordan den nationale politik i stigende grad underlægges politiske afgørelser på europæisk plan (Börzel, 1999: 574).

Brigid Laffan har i god overensstemmelse hermed set europæisering som tilpasning af nationale og sub-nationale ”governance”-systemer til et europæisk politisk center og europæiske normer og regler”, og som

”an incremental process re-orientating the direction and shape of politics to the degree that EC political and economic dynamics become part of the organisational logic of national politics and policy making” (Laffan, 2003 med henvisning til Ladrech, 1994: 69).

Som påpeget af *Anna Gasiór-Niemiec* (Niemiec, 2003) udgør europæisering en ”multidirectional” og ”multi-level” påvirkning (”pressure”) over for forskellige subsystemer, herunder nationalstaterne og lokale og regionale politiske institutioner. Med dette som udgangspunkt kan opmærksomheden være rettet mod forhandlingsspillet, på institutionelle forhold eller imod udvidelsen af Unionens beføjelser på bekostning af nationalstaternes. En definition, der medtager *både* institutionelle forhold og identitet, finder vi hos *Claudio M. Radaelli* (Radaelli, 2000), der ser europæisering som

”processes of (a) construction (b) diffusion and (c) institutionalization of formal and informal rules, procedures, policy paradigms. Styles, ”ways of doing things” and shared beliefs and norms which are first defined and consolidated in the making of EU decisions and then incorporated in the logic of domestic discourse, identities, political structures and public policies”.

Fra de officielle erklæringer om europæisk identitet

Næste spørgsmål er, hvordan europæisk identitet konkret er kommet til udtryk. Spørgsmålet om udvikling af en ny og anderledes europæisk identitet blev naturligt nok aktiveret efter anden verdenskrig og under den kolde krig. Med den kolde krig fik Vesteuropa i form af kommunismen en fælles fjende, sit nye ”otherness”. Fra slutningen af 1940’erne fik især Europarådet en central position, og senere blev spørgsmålet om en fælles europæisk identitet også en fast bestanddel af de officielle udtalelser og erklæringer fra EEC, det senere EF og EU, og ikke mindst formuleret i EU-traktaterne.

Abstraktionsniveauet i sådanne erklæringer har som regel været høj. I en artikel i det polske dagblad ”Rzeczpospolita” (15.1.2004) skriver den franske ministerpræsident *Jean-Pierre Raffarin* således, at for Frankrig udtrykker ”Europa” en bestemt idé, en fælles ånd og først derefter geografi. Europa

er en fælles idé, siden oplysningstiden et symbol på lykke, retfærdighed, fred og humanisme til gavn for de europæiske befolkninger og med det enkelte menneske i centrum. For den tidligere polske udenrigsminister *Wladyslaw Bartoszewski* (Bartoszewski, 2003: 1) drejer ”Europa” og udvidelsen sig at få overvundet ”Yalta-Europa”, dvs. den kulturelle, politiske og økonomiske opdeling af Europa, hvilket dog efter hans mening ikke er ensbetydende med nationalstaternes undergang.

Behovet for at udvikle fælles europæisk identitet er blevet anset som vigtig for at give de fælles europæiske institutioner tilstrækkelig stor legitimitet og sikre folkelig opbakning til det fælles europæiske projekt og planerne om stadig mere styrket integration. Helt tilbage i 1973 under det danske formandskab blev således i forbindelse med topmødet i København udsendt et dokument under overskriften ”Document on European Identity”, og i dette dokument siges bl.a., at

”the nine member states agree that the time has come to work out a document on European identity that will serve toward a further definition of their relations to other countries of the world as well as their responsibility and their place in global politics” (Bull. EC 12-1973).

Senere fremhævede en af Maastrichttraktatens fædre, *Jacques Delor* (i 1991) betydningen af europæisk identitet på denne måde

”The European Community, if it really owns ambitions, is in need of a political identity. I do add: Such ambitions would give sense to an anchorage of a reunited Germany in a reunited Europe and greatness to both”

Udviklingen af europæisk identitet var for Delor meget forbundet med den fortsatte tyske selvbegrensning, det tysk-franske forhold og indkapslingen og ansvarliggørelsen via EU-institutionerne.

Dette blev mere pompøst formuleret af den tidligere formand for EU-Kommissionen, *Jacques Santer* på denne måde:

”The Europe, that we want is a Europe in which the citizens recognized themselves as such, precisely because they have the conviction that this community of action and values is the key to a future of peace and prosperity, and of a more just society for all”. Iflg. Santer vil befolkninger identificere sig selv med Europa, forudsat Europa forbindes med fred, velstand og retfærdighed (Drulák, 2001: 189).

Fælles udenrigs- og forsvarspolitik er vanskelig at etablere, men var ikke desto mindre med i præamblen til Maastrichttraktaten (tidligere artikel B), hvor det om udviklingen af en fælles forsvarspolitik blev sagt

”Resolved to implement a common foreign and security policy including the progressive framing of a common defence policy, which might lead to a common defence in accordance with provisions in article 17, thereby reinforcing the European identity and its independence in order to promote peace, security and progress in Europe and the World ...”

I Nicetraktatens artikel 6 blev kort og godt sagt, at

”Unionen bygger på principperne om frihed, demokrati og respekt for menneskerettighederne og de grundlæggende frihedsrettigheder samt retsstatsprincippet, der alle er principper, som medlemsstaterne har til fælles”

og i udkastet til traktat om en forfatning for Europa, Det Europæiske Konvent, tales i præamblen om et Europa

”som har ladet sig inspirere af Europas kulturelle, religiøse og humanistiske arv, hvis værdier som en stadig nærværende del af den europæiske kulturarv har fået tanken om menneskets centrale rolle og ukrænkelige og umistelige rettigheder samt om respekten for lov og ret til at rodfæste sig i samfundslivet ...”

og i afsnit 1, artikel 2, at

”Unionen bygger på værdierne respekt for den menneskelige værdighed, frihed, demokrati, ligestilling, retsstaten og respekt for menneskerettighederne. Dette er medlemsstaternes fælles værdigrundlag i et samfund præget af pluralisme, tolerance, retfærdighed, solidaritet og ikke-forskelsbehandling”

og endelig lyder artikel 1a i dansk oversættelse i Lissabontraktaten, der endeligt blev ratificeret af alle medlemsstaterne i 2009:

”Unionen bygger på værdierne respekt for den menneskelige værdighed, frihed, demokrati, ligestilling, retsstaten og respekt for menneskerettighederne, herunder rettigheder for personer, der tilhører mindretal. Dette er medlemsstaternes fælles værdigrundlag i et samfund præget af pluralisme, ikke-forskelsbehandling, tolerance, retfærdighed, solidaritet og ligestilling mellem kvinder og mænd”.

Kort sagt, i taler og erklæringer og præambler til traktater er adskillige gange henvist til fælles europæisk identitet, ikke mindst som et led i at styrke det forsvars- og sikkerhedspolitiske samarbejde, der efter vedtagelsen af Lissabontraktaten stadig overvejende er mellemstatsligt. Som i argumentationen for et stadig tættere fransk-tysk politiske samarbejde er Europas blodige fortid inddraget, hvortil kommer betydningen af helt aktuelle sikkerhedspolitiske udfordringer, frem for alt overgreb på menneskerettigheder, voksende etniske modsætninger og etniske udrensninger samt terrorisme. Spørgsmålet er dog, om de smukke visioner kan omsættes til virkelighed, eller om den større diversitet og de ”nymiddelalderlige” og ”imperiale” træk, der kan følge med udvidelsen og udviske forskellene mellem ”the ins” og ”the outs”, endegyldigt begraver drømmene om etablering af en fælles ”europæisk superstat” med hårde ydre grænser og en høj indre homogenitet (Rupnik, 2004).

Fænomenet ”euroskepticisme”

Fravær af stærke europæiske institutioner og fælles europæisk identitet og nederlag og betydelig modstand mod EU ved folkeafstemninger om EU-traktater højnede interessen for fænomenet ”euroskepticisme” og øgede indsatsen for at komme det demokratiske underskud til livs ved at sikre

europæerne en ny forfatning og en vision for fremtiden ("la finalité"). Euroskepticismen har både i form og styrke udtrykt sig ret forskelligt i henholdsvis de oprindelige EU-medlemslande ("EU-6"), de senere EU-lande (tidligere EFTA-landene) og de nye EU-medlemslande fra Central- og Østeuropa.

"Euroskepticisme" har også været kendt i de gamle EU-15-lande, fx Frankrig (fænomenet Le Pen) og Østrig (fænomenet Haider) hos de konservative i England, og har været udbredt på venstrefløjten i de skandinaviske lande. Kort sagt, de fælles europæiske holdninger og den europæiske offentlighed, der skal underbygge europæiseringen, eksisterer ikke eller i hvert fald kun i begrænset omfang. I værste fald bliver de nye EU-lande også efter medlemskabet "the others" for de "gamle" EU-lande.

I de første år efter 1989 herskede der i de central- og østeuropæiske lande en udstrakt "eurobegejstring", nærmest en "uninformed enthusiasm", for så vidt som begejstringen ikke bundede i konkrete erfaringer og viden om EU. Blandt de politiske partier blev spørgsmålet om EU-medlemskab betragtet som et "valens issue", dvs. som et emne, hvorom der ikke herskede uenighed, i hvert fald ikke om målet, højst om de *rette fremgangsmåder* til at opnå det fælles mål, medlemskabet af EU. Men eurobegejstringen var ledsaget af meget lidt offentlig debat om EU-spørgsmål, så enigheden fik nærmest karakter af "consensus without a discussion" (Gyarfasova, i Drulák, 2001: 55).

I takt med at medlemskabet kom nærmere, blev eurobegejstringen mere behersket. Også de økonomiske omkostninger ved et medlemskab kom mere i fokus. De politiske ledere og befolkninger fik også et mere realistisk billede af EU. Eurobegejstringen er således med tiden blevet forvandlet til "eurorealister", ligesom også begreber som "hård" og "blød" euroskepticisme så dagens lys (Bielasiak, 2002). Samtidig voksede modstanden mod udvidelsen også i kredsen af EU-15 landene, især Østrig og Tyskland, hvor en del af skepticiseringen var rettet mod EU-udvidelsen mod øst, fx følgerne på arbejdsmarkedet, for landbrugspolitikken og støtten fra EU's regional- og strukturfonde. I sidste ende lykkedes det dog at forhandle udvidelsen på plads under det danske formandskab i andet halvår af år 2002. Folkeafstemningerne i kredsen af ansøgerlandene gav også forholdsvis store flertal for medlemskabet. Det største problem skulle ikke helt uventet vise sig at

være at få vælgerne til stemmeurnerne. Som det fremgår af tabellen, har valgdeltagelsen ved EU-folkeafstemningerne i kredsen af ansøgerlande spændt fra 46 pct. i Ungarn til godt 70 pct. i Letland.

Tabel: Resultater fra folkeafstemningerne om EU-medlemskabet i ansøgerlandene fra Central- og Østeuropa

Land:	Slovenien	Ungarn	Litauen	Slovakiet	Polen	Tjekkiet	Estland	Letland
	J: 89,7 N: 10,3 D: 60,0	J: 84 N: 16 D: 46	J: 91 N: 9 D: 64	J: 92,46 N: 6,20 D: 52,15	J: 76,87 N: 23,13 D: 58,48	J: 77,3 N: 22,7 D: 55,2	J: 63,4 N: 22,7 D: 63,4	J: 67,0 N: 32,3 D: 72,5

Kilde: Opstilling i det tjekkiske "Mezinarodni Politika" 9/2003 samt oplysninger fra de enkelte lande.

Nogle af tallene er afrundede. J: Ja-pct'en, N: Nej-pct'en, D: Stemmedeltagelsen.

Men allerede inden medlemskaberne formelt var en realitet (i maj 2004), opstod uenighed om vitale spørgsmål, frem for alt krigen i Irak og båndende til USA samt om indholdet i EU's fremtidige forfatningstraktat. I horisonten lurede vanskelige forhandlinger om EU's kommende budget. Krigen i Irak og forholdet til Rusland delte Europa i det "gamle" og "nye" Europa, men uenigheden rakte videre end blot spørgsmålet om Irak-krigen. Som sagt af *Henrik Richard Lesaar* (i *Drulák*, 2001: 194) skulle det vise sig lettere at udvide Unionen end at overvinde Europas deling. Mangel på tillid mellem det "gamle" og "nye" Europa styrkede atlanticismen og svækkede tilliden til det fælles europæiske projekt. Eller som sagt provokerende i *The Times*, Washington tilbød mere sikkerhed gennem NATO-medlemskabet og fremstod som den eneste supermagt i verden, mens Bruxelles kun var villig til at tilbyde et andenklassens medlemskab.⁸ Tilliden mellem det "gamle" og "nye Europa" var problematisk lav. Amerikansk tilstedeværelse i Europa følte i landene i det "nye Europa" og frem for alt i Polen og de baltiske lande som sikkerhed ikke alene mod russisk, men også tysk og fransk dominans.

Som antydnet har rådet en del uklarhed omkring selve begrebet "euroskepticisme". I forskellige "working-papers" og debatindlæg præsenteret i forbindelse med det tværgående forskningsprojekt under overskriften "Opposing Europe", startet i 2000 under Sussex Universitet, har *Aleks Szczerbiak* og *Paul Taggart* forsøgt at indkredse begrebet og nå frem til holdbare klassifikationer og

⁸ "The EU is the last thing many of these nations need", TimesOnline, 11.12.2002.

definitioner af centrale begreber. Faren for en udvanding af begrebet, ”conceptual stretching”, er overhængende, dersom stort set alle EU-kritiske proklamationer og varetægelse af nationale interesser tages til indtægt for ”euroskepticisme”. For at tage et eksempel: kan Polens forsvar for Nicetraktaten, kritik af den franske politik og ukritisk støtte til USA og krigen i Irak kategoriseres som ”national interessevaretagelse”, eller skal denne linje fra polsk side snarere ses som ”euroskepticisme”, dvs. som forbehold over for selve EU-samarbejdet og det europæiske projekt som sådant?

Aleks Szczerbiak og Paul Taggart nåede frem til, at euroskepticisme

*”expresses the idea of contingent or qualified opposition, as well as incorporating outright and unqualified opposition to the process of European integration”.*⁹

Deres opdeling i ”hård” og ”blød” euroskepticisme har været omdrejningspunktet, men under indtryk af fremført kritik især gående på uklarhed, modsigelser og udvanding af begreberne blød og hård sikkerhed, nåede Szczerbiak og Taggart frem til nye og efter deres egen mening mere holdbare afgrænsninger.¹⁰

Hård euroskepticisme, mente de,

”might be defined as principled opposition to the project of European integration as embodied in the EU, in other words, based on ceding or transfer of powers to a supranational institution such as the EU”

og blød euroscepticisme

“might be re-defined as when there is not a principled objection to the European integration project of transferring powers to a supranational body such as the EU, but there is opposition to the EU’s current or future trajectory based on the further extension of competencies that the EU is planning to make”.

⁹ Szczerbiak og Taggart, 2001, med henvisning til Taggart, 1998.

¹⁰ Fremført i SEI Working paper no. 69, ”Theorising Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality”.

Med andre ord udtrykkes "blød" euroskepticisme i form af et "Ja, men ... ". Med tiden synes kategorien "blød euroskepticisme" dog være for bredtfavnende. Kun få politiske aktører hælder til den første tids "eurobegejstring", der forbindes med naivitet og uvidenhed om, hvad EU "i virkeligheden er". Med denne fare for "conceptual stretching" i erindring er der derfor flere gode grunde til at skelne mere præcist mellem de forskellige typer "eurorealisme" og forskellige former for euroskepticisme.

Også forskellige klassifikationer af "euroskepticisme" har set dagens lys:

- *identitetsbaseret* euroskepticisme, nært forbundet med det omtalte integrationsdilemma med modsætninger og uoverensstemmelser mellem national identitet og europæisk identitet og deraf følgende frygten for at blive "opslugt" af fællesskabet og miste national suverænitet.
- "*cleavage*"-baseret ud fra skillelinier i samfundet, fx by-land, arbejde-kapital, religiøs-ikke religiøs mv. En socio-økonomisk skillelinie har været mellem dem, der har vundet, og dem, der har tabt økonomisk på transformationerne ("transitionsvindere" og "transitionstabere").
- *policy*-baseret, dvs. modstand på konkrete politikfelter, fx EU's landbrugspolitik eller den fælles valuta, euroen, eller mod EU's krav om overgangsordninger, fx i spørgsmålet om arbejdskraftens fri bevægelighed. I visse tilfælde kan det dreje sig om "single issue euroskepticisme, dvs. ét bestemt spørgsmål, fx landbrugspolitik, jordopkøb, miljø, moralske emner etc.
- *institutionel*, dvs. ud fra institutionel legitimitet. Højere støtte til de nationale institutioner kan betyde lav støtte til EU's institutioner, fx med henvisning til det demokratiske underskud og korrupsion.
- *national interesse*-baseret, ud fra følelse af en modsætning mellem europæiske mål og nationale mål, eksempelvis i forbindelse med forhandlinger om EU's sluttilstand ("finalité"). Opgaven er at "forsvare nationale interesser" uanset den mulige principielle støtte til det europæiske projekt.

- ”erfaringsbaseret” (”experience” based”), det forhold at forhandlingerne om vilkårene for optagelsen har været asymmetriske, og de indgåede aftaler derfor uretfærdig og påtvungne (”imposed”).
- *parti*-baseret, fx ud fra EU-holdninger hos henholdsvis konservative-traditionel ”antimoderne” og konservative-liberale ”moderne” partier og forskellige venstrefløjspartier.
- *atlantisk* med en modsætning mellem atlantisk og europæisk politik og identitet, hvilket fx er udtrykt i en modstand mod den fælles europæisk sikkerhedspolitik og forsvarspolitikken.

Og endelig, hvad jeg selv vil kalde *praksis*-baseret euroskepticisme (eller ”shallow Europeanization”, Ladrech 2009: 11). Denne type euroskepticisme kommer til udtryk i en form af en principiel positiv udlægning af europæisering, men den faktiske statsadfærd adskiller sig fra den ”europæiske praksis”. Denne type euroskepticisme blev praktiseret af ”modvillige demokratier” (”reluctant democracies”) som Slovakiet under Meciar og Ukraine under Kutjma.

Kilde: Egen opstilling inspireret af Aleks Szczerbiak og Paul Taggart's klassifikationer af euroskepticisme.

Catharina Sørensen (Sørensen, SEI Working Paper no. 111) benytter en opdeling, der kan supplere ovenstående opdeling.

Her siges, at euroskepticisme

- kan antage *økonomisk* karakter, hvor medlemskabet vurderes materielt, dvs. d fra cost-benefit betragtninger
- kan være *suverænitet*-baseret, forstået som et indgreb mod national suverænitet og bestemmelsesret
- fokusere på *utilstrækkelige institutionelle* strukturer, fx demokratisk underskud og lille magt til Europa-Parlamentet

- eller være *politisk*, dvs. fokusere på indholdet i de beslutninger der tages af fx Kommissionen, fx at den sociale dimension er for lavt prioriteret (socialister) eller omvendt (neoliberale).

Flere af de her nævnte opdelinger af euroskepticisme vil blive anvendt i det følgende.

I analyser af euroskepticisme i Centraleuropa er desuden blevet skelnet mellem henholdsvis diffus og specifik støtte, hvor den diffuse vedrører støtten til den generelle idé om europæisk integration, den specifikke støtten til den praktiske udformning af integrationen, men heller ikke denne skelnen og kategorien ”europragmatikere” er særlig enkle at operationalisere (Kopecký og Mudde, 2002).

Partierne og euroskepticismen

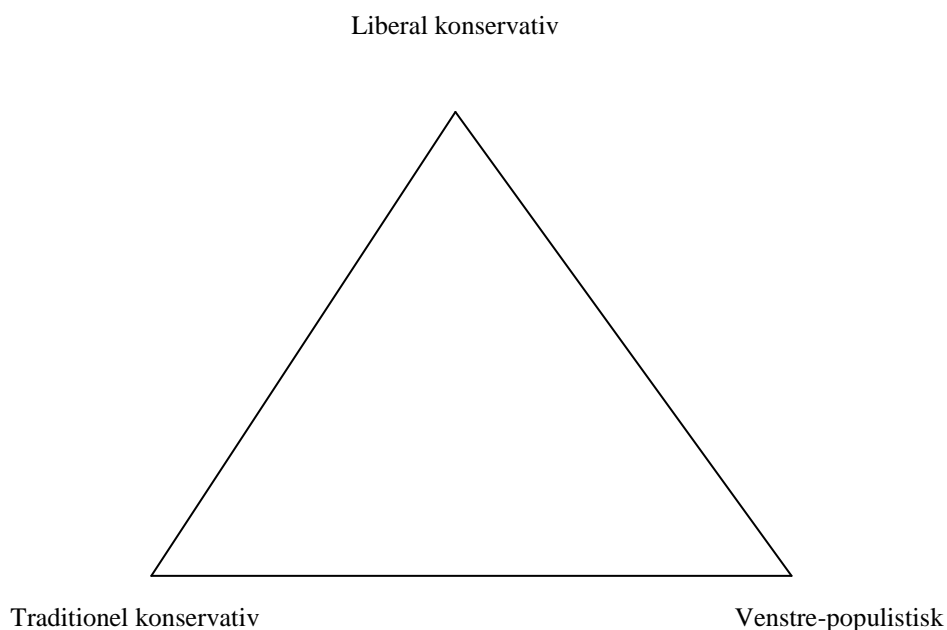
Studier af euroskepticisme har naturligt nok fokuseret en del på de *politiske partiers holdninger* og positionering. Et centralt emne er derfor, i hvilket omfang modstanden er ideologisk bestemt eller bestemt taktisk ud fra partiernes positionering i partisystemet (Kopecký og Mudde, 2002). I situationer med store sociale frustrationer, og hvor centrum-højre og centrum-venstre er stærk EU-positive kan partier, fx nationalistiske og ureformerede kommunistiske, sikre sig større vælgeropbakning. Ofte er disse partier mere Euro-skeptisk end EU-skeptisk, måske er modstanden reelt mere rettet mod virkningen af globalisering og svækkelsen af nationalstaten (Beichelt, 2004: 30,34). Med andre ord vil sociale tabere ty til populistiske og euroskeptiske partier. Under studier af partibaseret euroskepticisme er opmærksomheden ofte rettet mod organisatoriske forandringer, partimanifester og programmer, forholdet mellem regering og partier og betydningen af partikonkurrence samt de direkte og indirekte effekter af europæisering på de politiske partier (Ladrech, 2009).

Hos partierne havde identitetspolitik en særlig stor betydning i de første år. Mange nye politikere blev set som missionerende ”moralpolitikere”. De politiske partier blev etableret hurtigt og uden tætte koblinger til bestemte sociale grupper og havde derfor generelt svært ved at positionere sig i et partisystem, der meget havde karakter af et ”non-system”¹¹ og stemningen præget af ”antipolitik” og kampen mod det gamle system og ikke mindst for det nye systems overlevelse. De nye brede

¹¹ Ved fx retrospektive valg forstås, at regeringer bedømmes ud fra deres ”faktiske gerninger” (”good” eller ”bad governance”) i regeringsperioden, mens den kommunistiske fortid ikke spiller samme rolle som i årene lige efter 1989.

antikommunistiske bevægelsesparter, fx folkefronterne i de baltiske lande, Solidaritet i Polen og Borgerforum og Offentlighed mod Vold i Slovakiet lagde således fra start stor vægt på symbolpolitik, især patriotisme, nationale værdier og antikommunisme, og mindre vægt på konkret politik.

”Tilbage til Europa” var således på det indledende tidspunkt en integreret del af den antikommunistiske diskurs, men uklart defineret. De første valg kunne stort set vindes på krav om et opgør med det gamle system og symbolpolitik, for valgene var reelt folkeafstemninger for eller imod det gamle system. Senere blev valgene mere ”ordinære”, retrospektive og interessebetonede, men EU-medlemskabet fik aldrig den store betydning på selve valgdagen. Partierne har som i Vesteuropa haft en egeninteresse i at se bort fra EU i de nationale valgkampe (Ladrech 2009: 13).

Figur: De tre partibaserede dimensioner af euroskepticisme.

Med andre ord, med overgangen fra den indledende periodes ”ekstraordinære” politik til mere ”ordinær” politik blev politik således mere interessebaseret og retrospektivt og mindre symbolsk og abstrakt. Også en europæisering af de politiske partier fandt sted i et eller andet omfang, som oftest målt ud fra partiernes programmer og institutionelle opbygning. Meget ”eurobegeistrede” var de

reformerede kommunistiske partier, mens de højre-nationale ofte var mere skeptiske. Eurobegejstring blev med tiden erstattet af en god portion eurorealisme eller ligefrem euroskepticisme. Groft sagt fremstod tre former, den liberale, den traditionel konservative og den venstre-populistiske (se figuren). Som eksempler på de tre er ODS (liberal), Ligaen af Polske Familier og Den Kristelig-Demokratiske Bevægelse i Slovakiet (den traditionel-konservative) og det tjekkiske og slovakiske kommunistparti (KSCM og KSS) (den venstre-populistiske). Den voksende eurorealisme og -skepticisme var mest policy - og erfaringsbaseret og i stigende grad nationalt interesse-baseret. Også spørgsmål i relation til national suverænitet blev med tiden vigtige.

Med andre ord, holdningerne til EU blev med tiden, efter at den indledende periodes eufori havde lagt sig, mindre symbolske og abstrakte. Under konventforhandlingerne lagde de mindre lande eksempelvis stor vægt på institutionelt at få deres egen EU-kommissær og sikre Kommissionen mest mulig magt i forhold til Ministerrådet, der i de små lande blev set som de store landes "tumleplads". EU-spørgsmål har spillet en marginal rolle i de nationale valgkampe. Indtil videre syntes kritikken af nationale forhold ikke afspejlet i større kritik af EU, tværtimod voksede den positive holdning til EU-institutionerne i takt med en større utilfredshed med de nationale regeringer. Målinger omkring 20-året for murens fald viste i flere lande, fx Ungarn og Bulgarien, en ekstrem høj utilfredshed med den nationale politik, hvilket både gav sig udtryk i positive holdninger til tiden før 1989 ("nostalgi", retrospektiv utopi) og samtidig hermed også til EU-institutionerne.

Szczerbiak og Taggart¹² tog udgangspunkt i en række arbejdshypoteser om de politiske partier og euroskepticisme, som de ønskede testet, og uden at kende de endegyldige svar, al den stund der endnu ikke var videnskabeligt belæg herfor.

De vigtigste er:

- at et partis position på *højre-venstre skalaer* ikke er afgørende for, om et parti kan betragtes som euroskeptisk eller ej.
- at *placeringen i partisystemet* har betydning. "Outsider"-partier vil således normalt i højere grad udtrykke euroskepticisme.

¹² SEI, Working Paper No. 46, se litteraturlisten.

- at styrken i euroskepticisme på partiplanet ikke nødvendigvis følger styrken i den folkelige modstand, sagt med andre ord kan der forekomme *store forskelle i holdninger på elite-niveau og folkeligt niveau*.
- at euroskepticisme tenderer mod at være stærkere i stater, *der står lige overfor at skulle blive EU-medlemmer* end i stater, hvor medlemskabet stadig har lange udsigter.
- at *hård* euroskepticisme er mindre udbredt end *blød* euroskepticisme.
- at modstanden hos partierne er stærkest i stater, *der lige er blevet selvstændige* end i stater med en lang historie bag sig.
- endelig må antages, at *formen* for euroskepticisme varierer meget fra land til land.

Spørgsmålet er, hvordan formen og styrken i euroskepticisme har udviklet sig *efter* EU-optagelsen.

Flere af disse arbejdshypoteser vil blive diskuteret i det følgende. Lad os tage nogle få eksempler. Outsiderpartier defineres forskelligt, og hård EU-modstand kan ikke her generelt siges at være det bærende hos den type partier, al den stund outsiderpartier ikke nødvendigvis er ekstreme protestpartier. Tager vi protestpartier som fx "Smer" ("Retning") i Slovakiet og "Res Publica" i Estland og "Ny Æra" i Letland, har vi haft at gøre med protestpartier, der primært har rettet deres kritik mod de bestående partier på hjemmefronten og i den forbindelse peget på den udbredte korrupsion og dårlig regeringsforvaltning ("bad governance"), mens kritikken af EU har været behersket og således ikke udslagsgivende i forbindelse med oprettelse af partier. Flere af de nævnte protestpartier, indtil videre "Ny Æra" og "Res Publica", blev endda inden længe regeringsbærende.

Det ungarske yderparti MIEP og det polske Ligaen af Polske Familier anlagde dog en hård euroskeptisk linje, men EU-modstanden var blot ét aspekt af den xenofobiske profil og i Ungarn forbundet med spørgsmålet om Ungarns grænser og forholdene for de ungarske mindretal i nabostaterne. Efter valget i Ungarn i 2010 antages den euroskeptiske linje at blive mærkbart stærkere med FIDESZ og Jobbik's store fremgang på Socialistpartiets og Alliancen af Fri Demokraters bekostning. Til gengæld mistede i Rumænien Cordoneliu Tudor's Storrumænske parti

(PRM) i 2009 repræsentationen ved valgene til både Europa-Parlamentet og det nationale parlament.

Det slovakiske "Bevægelsen for et Demokratisk Slovakiet" (HZDS, i dag LS HZDS) hører til de partier, der i ord har bekendt sig til europæisering og europæisk integration, men *i praksis* har handlet anderledes. Hensynet til "hjemmefronten", at sikre sig flest mulige stemmer ved valg, har i praksis vejet tungere end hensynet til EU. Efter de førnævnte inddelinger af euroskepticisme må partiets euroskepticisme derfor betegnes som *praksisrelateret*. I programerklæringer, fx udtalelser fra kongressen i 2000 og under valgkampen i 2002, blev skrevet positivt om et forenet Europa, der garanterer frihedsrettigheder, sikrer freden og sikkerheden, sikrer grænsernes ukrænkelighed og territorial integritet, økonomisk vækst samt beskyttelse af miljøet. Som tydeligt kan ses, er billedet af EU "farvet" og derefter omskabt ud fra den hjemlige politiske dagsorden. Bevægelsen for et Demokratisk Slovakiet er et godt eksempel på et politisk parti, der er svært at placere på den politiske højre-venstreskala, men antagelsen om, at blød euroskepticisme er mere udbredt end hård, kan i høj grad bekræftes for Slovakiet. Eksisterer den, har den som sagt mest været praksis-baseret.

Euroskepticismen kan ikke siges at være steget, jo nærmere Slovakiet kom medlemskabet. Det største problem har nok været fraværet af debat og udbredt ligegyldighed over for det europæiske projekt. Valgdeltagelsen ved Europa-Parlamentsvalget i 2004 var således helt nede på 18 pct. og ikke meget højere i 2009. Den politiske polarisering har mest været et produkt af modsætninger på personplanet og behændig udnyttelse af den økonomiske og sociale utilfredshed i befolkningen. Ved afstemningen om forfatningstraktaten i det slovakiske parlament stemte kun kommunister og kristelige demokrater imod. Den nævnte tese om, at højre-venstreskalaer ikke har nogen særlig stor betydning for styrken i EU-skeptiske holdninger, passer ganske godt for Slovakiet og til dels også for Tjekkiet, hvor det liberale ODS og kommunisterne (KSCM) har forholdt sig mest skeptisk. I Polen og Ungarn har hård og blød euroskepticisme derimod fortrinsvist været et højre-traditionalistisk politisk fænomen, i særdeleshed repræsenteret gennem det polske Lov og Retfærdighedspartiet og Ligaen af Polske Familier og i Ungarn gennem FIDESZ, MIEP og Jobbik.

Et eksempel på, at det kan være svært at afgrænse "eurorealisme" fra "blød" euroskepticisme, finder vi som sagt i det ungarske parti *FIDESZ*, der havde regeringsmagten i Ungarn i 1998-2002. Op til valget og ikke mindst i opposition efter valget har partiets leder gentagne gange udtrykt

synspunkter, der er blevet udlagt som ”euroskeptiske”. Før folkeafstemningen om medlemskabet erklærede han, at Ungarn i princippet godt kunne stå udenfor EU, en udtalelse der blev kraftigt imødegået af Socialistpartiets Peter Medgyessy, og efter 2002-valget gjorde han sig flere gange til talsmand for nationalstaternes Europa og rejste spørgsmålet, om EU overhovedet havde brug for en ny forfatning. Også hans støtte til kravene fra tyske eksilorganisationer om nyvurdering af Benes-dekreterne, der lige efter krigen var grundlaget for uddrivelsen af det sudetertyske mindretal, vakte opsigt, ganske som ”status-lovene”, der giver ungarere bosiddende i nabolandene særlige rettigheder i Ungarn, fx på arbejdsmarkedet. Den voksende konflikt med Slovakiet skyldtes i høj grad opturen for den nationalistiske højrefløj i Ungarn. Vi kan således hos FIDESZ se *tendenser* til blød praksis-baseret ”semi”-euroskepticisme, som dog, ganske som for Slovakiets vedkommende, mest har været forbundet med den indenrigspolitiske dagsorden. I taler til forskellige europæiske forsamlinger, dvs. uden for Ungarn, har tonen hos Viktor Orban normalt været mere ”pro-europæisk”.

Om handlinger og udtalelser i forhold til nabostater skal udlægges som interessebaseret ”euroskeptiske” eller blot som ”normal” varetagelse af nationale interesser og som led i det interne politiske spil, afhænger i sidste ende af den nærmere afgrænsning af normal ”national interessevaretagelse” over for ”blød” euroskepticisme. Grænsen er flydende, men dog ikke umulig at trække. Egentlige forbehold over for EU som projekt kan som sagt ikke siges at have gjort sig gældende i tilfældet FIDESZ. EU-kritikken har som sagt mest været et led i det indenrigspolitiske spil og forbundet med national interessevaretagelse uden større kritik af det europæiske projekt som sådant. EU-spørgsmålet har som i de andre ansøgerlande været et ”valens-issue” i Ungarn, for der er ikke, bortset fra hos det yderliggående højreparti MIEP og senere Jobbik-, politiske partier, der for alvor har sat spørgsmålstejn ved medlemskabet, kun regeringers evne til at forhandle godt nok og forsvare nationale interesser tilstrækkeligt. Jobbiks leder *Gábor Vona* tordnede mod Lissabontraktaten, som han erklærede for at være den mest vanærende (”disgraceful”) i europæisk integrations efterhånden lange historie¹³. Med det forventede regeringsskifte i 2010 må som minimum forventes forstærket national interessevaretagelse og øget støtte til det intergovernmentale princip for EU-samarbejdet.

¹³ www.jobbik.com 11.1.2010.

Kort om national identitet, europæisering og euroskepticisme i de enkelte lande

Den partibaserede euroskepticisme er forbundet med de dominerende holdninger og diskurser i samfundet som helhed. For Tysklands og Frankrigs indbyrdes forhold har ”otherness” og ”Europa” været meget forbundet med de to staters indbyrdes krige, hvilket i høj grad kom til at præge også partiernes Europa-politik. I de nye demokratier i øst er under ”vi” og ”de andre” ofte blevet henvist til både den kommunistiske eller før-kommunistiske fortid, Sovjetunionen eller Rusland og bestemte ”fjendtligt” indstillede eller nabostater, for Ungarns vedkommende til nabostaterne Slovakiet og Rumænien, for tjekkerne i højere grad Tyskland og Slovakiet. Serberne har med stolthed henvist til deres modstand mod tyrkerne i forsvaret for at beholde Kosovo under Serbien, rumænerne til den dakiske fortid og det latinske alfabet. For slovenerne har frem for alt den jugoslaviske fortid udgjort det negative ”andet”. Indtil nu har slovenerne ikke kastet skylden for deres problemer på hjemmefronten over på Bruxelles, sådan som de før kastede skylden på Beograd. Euroskepticismen har bl.a. derfor indtil nu været begrænset. Problemet for Slovenien har været størst i forholdet til nabolandet Italien, der i en periode i 1990erne blokerede EU’s forhandlinger med Slovenien grundet restitutionsspørgsmål og spørgsmålet om udenlandske (italienske) jordopkøb i Slovenien. I den konflikt blev EU betragtet som Slovakiets beskytter og som mægler.

Opstilling: Post-kommunistiske identiteter

”Vi contra ”Dem”	Udtrykker konfrontationen mellem de kommunistiske myndigheder og oppositionen i perioden før og især lige op til 1989, men distinktionen Vi-Dem er i en eller anden grad blevet fastfrosset, fx under konfrontationerne mellem ”post-kommunistiske” og konservative-katolske partier efter 1989
”Jeg”	Udtrykker en fremherskende tendens lige omkring og efter de gamle systemers undergang, perioden præget af stor usikkerhed, og hvor såvel eliter og ”almindelige mennesker” handlede ud fra kortsigtede overlevelsesstrategier. De langsigtede spilleregler havde ikke rodfæstet sig
”Os selv”	Udtryk, der dækker over skærpsættelsen af modsætningerne i samfundet efter de gamle systemers fald <i>inden for</i> de anti-kommunistiske grupperinger, fx ”krigene i toppen” inden for Solidaritet og i andre nye bevægelsespartier
”Jeg-Vi”	Med overgangen til mere ”normal politik” får de politiske identiteter mere

	fast form og forbindes i højere grad med <i>gruppeinteresser</i> . Post-kommunistiske interesseorganisationer får større betydning
”Jeg”-”De andre”	Egoistisk kortsigtet tænkning med fokus på egne interesser og uden strategisk tænkning og politisk deltagelse. Udtryk for generel mangel på tillid til andre og lav ”human capital” hos borgerne. Vil kunne skabe grobund for folkelig euroskepticisme og xenofobiske yderliggående partier

I lande som Slovakiet og de baltiske lande var national identitet meget forbundet med selve omstændighederne omkring selvstændigheden og udfyldelsen af det diskursive tomrum, der fulgte med kommunismens fald. Integrationsdilemmaet har ikke spillet den store rolle i Slovakiet, snarere frygten for at blive holdt udenfor og være isoleret i forhold til andre ansøgerlande. Territorial integritet og grænsernes ukrænkelighed blev prioriteret højt på grund af frygt for ungarsk ”revanchisme”, men de nævnte emner har ikke været iøjnefaldende i EU-traktater og topmødeerklæringer.

Forskelle på eliteplan og vælgerplan har ikke været en vigtig faktor i Slovakiet, hos vælgerne er problemet snarest ligestyldighed og mangel på offentlig debat. Tesen om, at nyligt uafhængige stater er mere euroskeptiske, kan ikke bekræftes. Slovakiet blev først selvstændigt i 1993, men har siden 1998 kæmpet for at få brudt isolationen under Meciar’s styre og hurtigst muligt nå op til de andre ansøgerlande. Smer-SD og Robert Fico havde næppe vovet at danne regering med det Slovakiske Nationale Parti *før* EU-optagelsen. Men protesterne fra de europæiske socialdemokrater var til at bære for partiet, og i 2009 genvandt partiet da også fuldt medlemskab af Socialistisk Internationale.

Mange stater måtte gribe tilbage til den før-kommunistiske periode for at søge national identitet. Følelsesmæssig tilknytning til fædrelandet, forsvar for de ungarske mindretals rettigheder og dyb respekt for nationale symboler har været betragtet som vigtige for at kunne kalde sig selv en ”sand ungarer” (Kiss, 2001). Ungarn hævder selv altid at have været en del af Vesten og et bolværk imod fremmede indtrængende kulturer, kun midlertidigt afskåret herfra under det kommunistiske styre. Men Ungarn har som sagt haft problemer med at acceptere de eksisterende ydre grænser. Tidligere ministerpræsident Jozef Antall erklærede ligeud ”Trianon”¹⁴ for en tragedie for det ungarske folk og

¹⁴ Med Trianon-traktaten i 1920 måtte Ungarn afstå store områder, frem for alt Transsylvanien og Slovakiet.

så sig selv som åndelig leder også for ungarere bosiddende i nabolande. Under Viktor Orban blev ”statslove” gennemført, der skulle give ungarere bosiddende i andre lande særlige rettigheder, og op til valget i 2010 blev der krævet indførelse af dobbelt statsborgerskab. Mange ungarere så tilbagevenden til Europa og optagelsen i EU som løsningen på Trianon-problemet takket være nedbrydningen af eksisterende fysiske, mentale grænser og økonomiske ”mure”, sådan som europæisk integration jo også har som sit erklærede mål. Uanset den stærke patriotisme og aktive naboskabspolitikken har Ungarn ikke haft særlig store problemer med hensyn til at få opbakning til selve EU-medlemskabet, og ratifikationen af EU’s forfatningstraktat fandt sted allerede i december 2004, et halvt år før traktaten faldt i 2005 ved folkeafstemningerne i Frankrig og Holland. De største problemer har i alle landene været forbundet med overhovedet at få vælgerne til at gå til stemmeurnerne.

Nærmere om national identitet, europæisering og euroskepticisme i Polen

Polen er det største og også mest ”komplicerede” blandt de nye EU-lande. På flere måder ligner Polen de ”gamle” EU-lande. Dette er blevet udtrykt i den efterhånden så berømte sætning om, at ”polakkerne er stædige som spanierne, arrogante som franskmændene og euroskeptiske som englænderne”. For polakkerne har den gamle ”bolværkstese”, forsvaret af kristendommen mod ”fremmed” indtrængen, stadig betydning, i hvert fald på symbolplanet, hvilket vi blev vidner til i 2003 i forbindelse med EU-Konventets forhandlinger om EU’s nye forfatningstraktat, hvor polakkerne som bekendt pressede hårdt på for at få henvisninger til Europas kristne arv med i præambelen.

Problemet er, at Polen adskiller sig fra de nye EU-lande ikke alene i størrelse, men også i holdninger til ”Europa” og ”europæisering” og ikke mindst i *måden* at forhandle på. ”Instinktivt” betragtes polakkerne som intergovernmentalister, som gaullister og tilhængere af mellemstatsligt samarbejde og ”fædrelandenes Europa” uden føderal udvikling sådan som ønsket af ”eurobegeistrede”, som trods alt også findes i Polen. Kort sagt er euroskepticismen i Polen nært forbundet med spørgsmålet om suverænitet. Intergovernmentalisme blev ledsaget af ønsker om tættest mulige bånd på tværs af Atlanten, dvs. atlantisk baseret euroskepticisme (jævnfør opdelingen af euroskepticisme).

Den nationale identitet har siden 1980 været påvirket af myter og kollektive minder især knyttet til fagforeningen Solidaritet, der ikke alene var en fagforening i traditionel forstand, men i lige så høj grad en patriotisk bevægelse for befrielse af Polen fra kommunismen. Efter 1989 fik Solidaritet regeringsansvar og kom som regeringsparti til at bestemme vejen ”tilbage til Europa”. Ideologisk satsede Solidaritet på Europa, dog tilsat nationale strenge og i økonomisk og sociale praksis langt fra altid i overensstemmelse med kravene fra EU-side. Solidaritet kom dog modsat Bevægelsen for et Demokratisk Slovakiet i Slovakiet aldrig for alvor på konfrontationskurs med EU, vel nok fordi Solidaritet i Vesten var indbegrebet af den brede folkelige modstand mod det kommunistiske system.

Tesen om et solidarisk EU (penge til Polen), bestående af stærke nationalstater og med tætte transatlantiske bånd og fortsat amerikansk militær tilstedeværelse i Europa, har ikke desto mindre til stadighed haft stærk tilslutning i Polen. De politiske partier er tilsyneladende nået frem til den erkendelse, at vejen til vælgersucces er at fremstå som ihærdige i forsvaret af polske nationale interesser.

Støtten til EU-medlemskabet har også et tydeligt *institutionelt* aspekt. Stærke europæiske institutioner vil i mange vælgers øjne kunne kompensere for den lave tilslutning i den polske befolkning til de nationale polske institutioner, herunder regeringen og parlamentet.¹⁵ Som det fremgår af figuren, udtrykte det store flertal af polakker omkring optagelsen i EU større tillid til EU’s institutioner end til de nationale. Kun præsidentinstitutionen syntes at holde skansen. Den lave tillid til de nationale institutioner er generel for de nye EU-lande, men mest ekstrem i Polen.¹⁶ Polen befinder sig i holdninger til de nationale institutioner tættere på en ”italienisering” end på en ”skandinavisering”, for også i Italien ses EU-institutioner som mere pålidelige end de nationale. Med andre ord vil stærkere europæiske institutioner kunne kompensere for svage nationale. I de skandinaviske lande udspringer euroskepticismen, modsat i Polen og Italien, i en betydelig udtrækning af en *højere* vurdering af de nationale institutioner bedømt i forhold til EU’s institutioner. Europæiske institutioner vil for mange østeuropæere bedre end de nationale sikre den nødvendige modernisering og fortsat ”catching up” i forhold til Vesten. Den polske euroskepticisme

¹⁵ Se fx Marek A. Cichocki, ”Federalism bez panstwa”, *Rzeczpospolita* 22.2.2002. Også kommentatoren Klaus Bachmann har flere gange slået på, at netop stærke føderale organer i EU vil kunne sikre et land som Polen betydelige politiske fordele, fx i *Rzeczpospolita* 4.1.2002, ”Gdzie sa polscy federalisci?”.

¹⁶ Se herom u Eurobarometer for de nye EU lande fra februar 2004.

har på eliteplanet mest været identitet-baseret, i mindre grad institutionel og desuden nært forbundet med integrationsdilemmaet og den nærmest instinktive støtte til det intergovernmentale princip, men EU-modstand eller euroskepsis har også i en vis udstrækning været policy-relateret og bundet i ønsker om varetagelse af nationale polske interesser under forhandlinger med EU. Den ”cleavage”-baserede euroskepticisme blev udtrykt i modstand mod EU i landdistrikterne i perioden op til selve medlemskabet.

Det var på forhånd frygtet, at EU-folkeafstemningen ville udvikle sig til en afstemning for eller imod de transformationer, som Polen havde gennemgået siden 1989, hvor de sociale tabere ville overføre deres frustrationer på EU og bringe medlemskabet i fare. Så slemt gik det ikke. Selv blandt de polske bønder var der et ja-flertal ved folkeafstemningen, om end ikke så stort som i byerne. Meningsmålinger siden København-topmødet i december 2002 ændrede ikke ved, at flertallet af polakker støttede medlemskabet, men det samme flertal mente, at Polen ikke er tilstrækkeligt forberedt.

Som bekendt voldte Polen problemer under EU-topmødet i december 2002, og allerede året efter, under topmødet i Rom, nedlagde Polen sammen med Spanien veto over for forslaget til en ny forfatningstraktat for EU under mottoet ”for Nice eller døden”, en sætning der var formuleret fra det polske parlaments talerstol af Jan Rokita fra det liberale Borgerplatformen som forsvar for de for Polen gunstige stemmevægte, der var aftalt under Nice-topmødet i december 2000, og som først og fremmest Tyskland ønskede ændret til egen fordel. Men efter valget i 2005 opgav Borgerplatformen ”Nice eller døden”-linjen. Til gengæld lanceredes fra partiets side et forsvar for nye stemmevægte i EU’s Ministerråd, den såkaldte ”kvadratrods”-metode, som Lov og Retfærdighedspartiet tog til sig og derefter gjorde til den officielle polske politik efter overtagelsen af regeringsansvaret i 2005.

Polen og det nye Europa har været genstand for megen intern debat i Polen selv, dog mest blandt politiske ledere og veluddannede. *Bronislaw Gemerek*, tidligere polsk udenrigsminister og medlem af den tænketank, som Belgiens ministerpræsident Guy Verhofstadt nedsatte som forberedelse til Konventet, formulerede problemet på den måde, at medlemskabet af EU efter 50 års deling og kold krig i Europa simpelthen er et ”must” for Polen. Men mange polakker, siger han, har følt, at EU i virkeligheden ikke ønsker Polen som medlem, med andre ord, den EU-skepsis, der er i Polen, var omkring tidspunktet for medlemskabet et langt stykke ”erfaringsbaseret”, jf. opstillingen over typer

af euroskepticisme. EU burde iflg. Gemerek udvise større forståelse og hensyntagen til de nye EU-landes ønsker. Han henviser til de negative erfaringer fra optagelsesforhandlingerne og fortsatte:

"I don't think that one can exclude from politics the social psychology as a factor. It wouldn't be good to accept candidate countries after, I would say a depressive process of negotiation which will leave the public of these countries feeling humiliated" Continuing passivity within the European Union, the passivity of its citizens towards European politics would have a disastrous effect".

Kilde: "Radio Netherlands", 14. december 2001, www.rnw.nl.

Ser vi på den *partibaserede* euroskepticisme, kan konstateres, at i det parlament, der blev valgt i 2001, fik de EU-skeptiske partier en overraskende høj repræsentation. Det nye katolske fundamentalistiske parti *Ligaen af Polske Familier* og den populistiske landbrugsbevægelse *Selvforsvar* ("Samooobrona"), ledet af Andrzej Lepper, kom således under valgkampen i 2001 med hårde euroskeptiske udmeldinger, og kritikken forstummede på ingen måde efter valget. *Selvforsvar* kan siges at have udtrykt en ekstrem policy og interessebaseret euroskepticisme; partiet var ikke imod EU-medlemskabet, men ønskede optagelsesbetingelserne gjort bedre, mens *Ligaen's* kritik kan siges at være hård og frem for alt identitetsbaseret. Euroskepticismen har således for Polens vedkommende i høj grad været udtrykt gennem "outsiderpartier" (jævnfør ovenfor nævnte tese). Modsat *Ligaen af Polske Familier*, hvis EU-modstand har været "hård" og "identitetsbaseret", var *Selvforsvar* i princippet ikke imod EU-medlemskabet, men imod de optagelsesvilkår, der blev givet.

Et tredje af de nye partier *Lov og Retfærdighedspartiet* har principielt støttet EU-medlemskabet, men forholdt sig kritisk over for Konventets forslag til forfatningstraktat, krævet folkeafstemning herom og talt stærkt for et nationalstaternes Europa. Først erklærede partiet et nej til polsk EU-medlemskab op til folkeafstemningen, men kort tid før afstemningen blev nej'et omstødt og ændret til et ja. I regering voldte PiS EU ganske mange problemer især pga. den antityske retorik. Det liberale *Borgerplatformen* har principielt været mere "EU-venligt", men forlangt et bedre diplomati og bedre forsvar for polske interesser, fx under forhandlingerne om fx forfatningstraktaten. *Bondepartiet PSL* har været splittet i EU-spørgsmålet. Flertallet har hældt over mod et tøvende "ja, men", og den modstand, der er kommet mest frem i lyset, har oftest været knyttet til landbrugsspørgsmål og er således i høj grad policy-relateret. De regerende partier,

Sammenslutningen af Demokratisk Venstre (SLD) og Arbejdets Union (UP), kan ikke siges at rumme egentlige euroskeptiske fraktioner internt, men regeringens generelt svage stilling i parlamentet gjorde regeringspartierne modtagelige for ”afpresning” (”blackmailing”) fra oppositionen, og euroskepsis var også ret udbredt hos de to venstrefløjspartiets kernevælgere.¹⁷

Afpresningen fra oppositions side – og derved styrken i modstanden - blev større i slutfasen af optagelsesforhandlingerne. Holdningerne hos partierne har ganske godt afspejlet holdningerne i befolkningen, der ønskede en hård forhandlingslinje. Partierne synes således i høj grad at have rettet deres politik ind efter befolkningens holdninger. Flertallet har typisk sagt ja til medlemskab, men kun forudsat at der blev kæmpet for varetagelse af nationale interesser, og Polen bliver bedre forberedt på medlemskabet. Mange reagerede negativt på de mange ”handelskrige” med EU og kritikken fra Kommissionen af mangelfuld efterlevelse af Københavner-kriterierne som formuleret i status-rapporterne fra EU-Kommissionen. Dette relaterer til den erfaringsbaserede euroskepticisme.

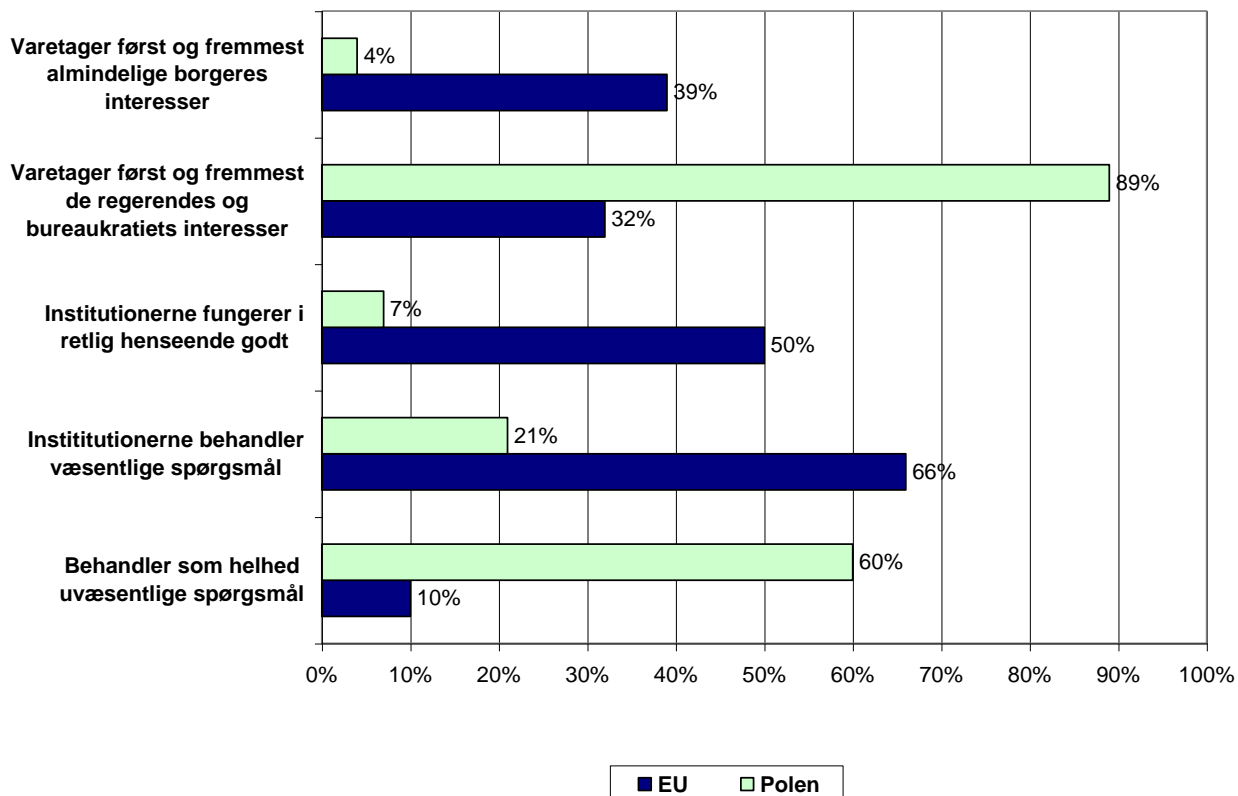
Modstanden mod EU-medlemskabet var svingende. Den steg frem til 1999, men kunne ikke siges at have været stigende i den sidste periode op til folkeafstemningen og heller ikke lige før medlemskabet i 2004. Siden medlemskabet i 2004 har støtten til EU-medlemskabet været høj, meget grundet store pengeoverførsler fra EU. Euroskepticismen blev omkring tidspunktet for EU-optagelsen mest udtrykt på eliteplanet, især fra Lov og Retfærdighedspartiet og Ligaen af Polske Familier.

Den katolske kirkeledelse har siden slutningen af 1990 aktivt støttet Polens optagelse i EU og søgt at udviske indtrykket hos mange gående på, at de etiske værdier, den kristne tradition og den polske patriotisme med vægt på nationens lidelser og martyr-dyrkelse, som også hyldes af kirken, ikke kan forenes med positive holdninger til europæisk integration. Op til Europa-Parlamentsvalget i juni planlagde den katolske kirkeledelse et større vælgerfremstød. Men kirkens top var oppe mod antisemitiske og anti-tyske tendenser forbundet med den national-demokratiske tradition (”Endecja”) og de fundamentalistiske og xenofobiske messianske katolske budskaber, der mest kom nede fra i kirken og er sendt til en stor del af befolkningen fra eksempelvis den katolske radiosender ”Radio Mariya”.

¹⁷ En god oversigt over partiernes holdninger i fx *Trybuna* 10.4.2002, ”Wyboista droga do Europy”.

Figur: Graden af tillid og mistillid til nationale institutioner og EU-institutioner i Polen omkring tidspunktet for optagelsen i EU

Svar på det overordnede spørgsmål: Hvordan vurderer du henholdsvis egne statslige institutioner og EU's institutioner?

Kilde: Det polske dagblad "Gazeta Wyborcza" 4. august 2003 i samarbejde med meningsmålingsinstituttet CBOS.

Som bekendt har Polens adfærd under forhandlingerne om optagelse og i tiden lige efter deres afslutning vakt en del opmærksomhed. Reaktionerne på forhandlingssammenbruddet i Rom om den ny forfatningstraktat var skarpe, om end ikke entydige. Fra fransk og tysk regeringsside blev umiddelbart lagt op til et tættere samarbejde mellem de "gamle" EU-lande. Også reaktionerne i pressen kunne være skarpe. Det tyske *Süddeutsche Zeitung* lagde ikke fingre imellem og erklærede lige ud, at Polens insisteren på stemmевægtene fra Nice viser, at den polske regering ikke forstår, at det at opgive suverænitet er hemmeligheden bag EU's succes, og advarede polakkerne om, at

resultatet kunne blive etablering af et ”kerne-Europa” med Tyskland og Frankrig om omdrejningspunkt.

Andre, som *Frankfurter Allgemeine Zeitung* var knap så hårde i kritikken og gav til kende, at sammenbruddet i Rom er udtryk for, at et EU med 25 medlemmer eller mere gør yderligere ”deepening” af integrationen til en umulighed. Det franske *Liberation* mente, at den fransk-tyske motor havde mistet sin tidligere kraft, og at euroskeptikerne og anti-europæerne ville få mere vind i sejlene.¹⁸

I Polen selv var der som sagt ikke megen tvivl. Det gjaldt om at ”stå fast”. I forhold til parlamentet, Sejmen, fik den ellers så trængte ministerpræsident Leszek Miller ikke problemer med at få tilslutning til en hård forhandlingslinje. I en udenrigspolitisk debat i parlamentet i januar 2004 erklærede udenrigsminister Włodzimierz Cimoszewicz, at Polen ”står så stærkt som nogensinde”.¹⁹ Udenrigsministeren erklærede også, at de mest centrale udenrigspolitiske målsætninger, at sikre statens suverænitet, normalisere forholdet til nabostaterne, udvikle regionalt samarbejde, garantere landets sikkerhed gennem medlemskab af NATO samt opnå større velstand gennem medlemskabet af EU, var opfyldt. Fra polsk side er lagt stor vægt på hurtigst muligt at få Ukraine koblet til EU, sådan at Polen ikke udgør EU’s ”frontlinjestat” mod øst, og EU-parlamentarikerne har stræbt efter medlemskab af de udvalgte, der arbejder med det emne. De nævnte mål er dog ikke nødvendigvis konsistente set i forhold til EU-medlemskabet, for EU-integration har som bekendt ikke som selvstændigt mål at styrke statens suverænitet og sikre staterne stor økonomisk støtte fra EU-kassen.

Kun de to populistiske partier, bondebevægelsen ”Selvforsvar” (”Samoobrona”) og Ligaen af Polske Familier fremsatte kritik af den officielle politik, mest ud fra at linjen var for EU-venlig. Vigtigt for Leszek Miller blev den hårde forhandlingslinje bakket op af den liberale Borgerplatformen og det mere euroskeptiske Ret og Retfærdighedsparti. Den hårde forhandlingslinje har ikke blot støtte blandt katolske højre-traditionalister, men også blandt liberalt indstillede, indbefattet chefredaktøren for det indflydelsesrige dagblad ”Gazeta Wyborcza”, Adam Michnik, hvis kritik af EU meget var møntet på Tyskland og Frankrig og i indholdet både ”atlantisk” og ”britisk”, dog uden derved at kunne betegnes som blød eller hård euroskepticisme.

¹⁸ En oversigt i *BBC News* 15. december, 2003, www.bbc.co.uk.

¹⁹ Referat i *Gazeta Wyborcza* 22.1.2004, side 8, ”Rzeczpospolita silna jak nigdy”, referat fra den udenrigspolitiske debat i Sejmen.

De to oppositionspartier i parlamentet, Borgerplatformen og Lov og Retfærdighedspartiet, har understreget deres hårde linje ved også at modsætte sig udnævnelsen af Danuta Hübner, Europa-minister i Millers regering, til Polens første EU-kommissær med den begrundelse, at hun er for ”blød” i forhold til EU-systemet og mere tjener Frankrigs og Tysklands interesser end Polens. Det er sagt, at når Prodi ytrede et ønske om forslag fra medlemsstaternes side til flere kvindelige kommissærer, så havde han ikke mindst Danuta Hübner i tankerne.²⁰ Alternativet til at vælge Hübner var at pege på den mere politisk hårdtslående Jacek Saryusz-Wolski, medlem af det liberale Borgerplatformen. Blød og især hård euroskepticisme har været forbeholdt de to yderpartier ”Selvforsvar” (Samoobrona) og Ligaen af Polske Familier (LPR). De regeringsbærende partier har fastholdt støtten til selve EU-medlemskabet tilsat høj udenrigspolitisk aktivisme og national interessevaretagelse, som sagt uden at kunne erklæres ”euroskeptiske” med mindre stort set al kritik udlægges som ”euroskeptisk”. Efter valget i 2007 mistede både Samoobrona og LPR repræsentation i parlamentet, og heller ikke ved Europa-Parlamentsvalget i 2009 opnåede de to partier tilstrækkelig vælgeropbakning.

Deltagelsen på USA’s side i krigen i Irak, valget af amerikanske F-16 fly i ”århundredets våbenhandel” og ”vetoet” på topmødet har skabt stor selvtillid i det udenrigspolitiske establishment. Denne kan næppe siges at være ”euroskeptisk”, men bestemt heller ikke gunstig for udvikling af en selvstændig europæisk profil. Frankrigs og Tysklands forståelse for de russiske synspunkter i forhold til Kaliningrad-enklaven vakte en harme og styrkede den ”policy” orienterede euroskepticisme. Det skal dog for god ordens skyld nævnes, at det gode forhold til USA fik ridser i lakken på grund af tab af ordrer på militært udstyr til Irak til amerikanske firmaer under en udbudsrunde og den amerikanske visum-politik, som den polske regering gerne har set lempet, sådan at visum-politikken over for Polen principielt blev den samme som i forhold til Tyskland og Frankrig. Polen har også ønsket finansielle lettelser og bedre materiel til landets besættelsesstyrke i Irak.

Tabet af adskillige menneskeliv i Irak har bestemt ikke højnet ønsket om at fortsætte indsatsen i Irak. Det blev snart regeringens politik at få NATO til at overtage Polens opgaver i Irak og få normaliseret forholdet til de stærkeste EU-lande, frem for alt Frankrig og Tyskland. Det kan på sigt bevæge Polen noget bort fra den meget stærke atlantiske linje, om end koblingen til USA og

²⁰Omtalt fx i Cezary Gmyz, ”Praktyczna pani, Danuta Hübner bedzie najlepszym komisarzym Unii Europejskiej- dla Francji i Niemiec”, *Wprost*, 31.12.2003.

amerikansk tilstedeværelse i Europa sikkert fortsat bliver betragtet som den bedste garanti for hård sikkerhed og en garanti for ikke engang i fremtiden at blive underlagt fransk, tysk og russisk dominans. Efter Barack Obama's tiltræden som præsident blev amerikansk udenrigspolitik mindre fokuseret på Central- og Østeuropa. Det indebærer en ændring af det amerikanske missilforsvarsprojekt.

Den føromtalte polske høje udenrigspolitiske "aktivisme" har aktiveret integrationsdilemmaet, men på en helt særlig måde. Følgen kan blive mere politisk isolation, som yderligere skærper frygten for at blive "holdt uden for". Gentagne gange er udtalt frygt ikke alene for en fransk-tysk dominans, men måske endnu mere for en "Berlin-trekant", et "intergovernmental directoire" omkring de tre største EU-lande Frankrig, Tyskland og England, som kunne strække sig ud over det forsvars- og sikkerhedspolitiske og i sidste ende bringe Polens indtil nu ret tætte relationer til England i spørgsmålet om eksempelvis Irak og, frem for alt, forsvaret for Nicetraktaten i fare.²¹ På en konference, der fandt sted i præsidentpaladset i februar 2004, blev diskuteret, hvordan Polen kunne komme ud af dilemmaerne og det daværende dødvande i EU-forholdet. Meget nyt kom ikke for dagen, men den tidligere ministerpræsident Tadeusz Mazowiecki talte dog for at fastholde forvaret for Nice, men "ikke dø for Nice" sådan som i den hidtidigt førte politik. Samarbejdet med Tyskland og Frankrig er vigtigt for Polen. Faren er en marginalisering af Polen i EU. Et nyt slagord blev præsenteret under den nævnte konference: "For et stærkt Polen i et stærkt EU", hvordan dette så skal nærmere fortolkes.²²

Der er da også blevet rejst en del kritik af den officielle "semi-skeptiske" og aktivistiske EU-linie, fx i et brev i oktober 2004 fra 2000 polske borgere, som anbefalede et ja til konventets udkast til forfatningstraktat. Kritik er også fremkommet fra de to tidligere udenrigsministre Andrzej Olechowski og Dariusz Rosati, der begge har støttet Konventets forslag og derudover frygtet polsk "enegang" og politisk isolation i EU. Begge så med bekymring på den polske "aktivisme" og de "exotiske" politiske alliancer med Spanien i stedet for at søge støtte i Weimar-trekanten eller inden for kredsen af Visegrad-landene.²³ Mateusz Stachura pegede på, at der er en uovervindelig modsætning mellem på den ene side at afvise at give de store nettobidragydere i EU større

²¹ Denne problematik berøres fx i *Gazeta Wyborcza* den 4.2. s. 11, "Trójkąt berliński?".

²² Nyhedsbureauet PAP, 18.2.2004.

²³ Se fx Andrzej Olechowski, "Polska w pulpce", *Gazeta Wyborcza* 13.12.2003 og hans kommentar til debatten i parlamentet i samme dagblad 22.1.2004: 8.

stemmevægte og på den anden side kræve flere penge fra EU's kasse, og ligeledes en modsætning mellem at forlange et "solidarisk" EU med store pengeoverførsler og samtidig afvise videre integration.²⁴ Måske utilsigtet, men Polen fremstod på det tidspunkt som et køligt kalkulerende kassetænkende euroskeptisk land. Der forestod derfor en stor opgave med at få billedet af Polen ændret.

Sloganet om "Nice eller døden" og debatten om Konventets forslag til forfatningstraktat havde ikke, siger en anden af kritikerne *Marek Ostrowski*, udtrykt Polens ønsker til fremtidens Europa, men tværtimod bragt gamle "historiske sår, nationale phobia og stereotyper" op til overfladen. Følgen vil, siger *Slawomir Sierakowski*, chefredaktør for *Krytyka Polityczna*, blive en yderligere marginalisering af Polen og et "multispeed"-Europa ledet af Frankrig og Tyskland (og måske England).²⁵ Som antydnet, syntes den polske regering senere at være blevet lydør over for disse indvendinger.

Daværende præsident Aleksander Kwasniewski søgte at balancere imellem euroskepticisme, den nationale aktivisme og nødvendig selvbegrænsning i forhold til EU. I en kommentar til sammenbruddet i Rom erklærede han åbent og ærligt til polsk radio, at Polen så længe holdt fast i Nicetraktaten på grund af frygt for de stærkestes dominans, hvor han naturligvis tænkte på Frankrig og Tyskland. Tyskland, fortsatte han, ønsker at ændre Nicetraktaten, fordi det på sigt ikke kan regne med at arbejde tæt sammen med Frankrig, Storbritannien, Polen og måske endda Frankrig. Kort sagt, problemet bunder i *mistillid*.²⁶ Europa er ikke blot bange for USA, men også for *sig selv*. Med regeringsskiftet i Spanien efter valget i marts 2004 kunne Polen både i Irak-sagen og spørgsmålet om EU's fremtidige forfatning have mistet en meget vigtig allieret. Et forlig om forfatningstraktaten rykkede i hvert fald nærmere efter regeringsskiftet i Spanien. Traktatens fald ved folkeafstemningerne i Frankrig og Holland i 2005 blev bestemt ikke betragtet som en katastrofe for Polen.

Med de franske og hollandske vælgeres nej til forfatningstraktaten fik Polen nye muligheder for indflydelse på den europæiske politik, men chancen gik tabt i de to år under Kaczynski-brødrene, hvor Europa-politikken blev præget af en særegen form for nationalstatstænkning og atlantisk type

²⁴ Mateusz Stachura, "Z zachodniego na nasze", *Gazeta Wyborcza* 10.2.2004: 16.

²⁵ Inessa Kim, "Poland Continues to Muse over the EU Constitution Impasse", www.tol.cz 22.1.2004.

²⁶ Inessa Kim, "Poland Continues to Muse over EU constitution Impasse", www.tol.cz 22.1.2004

euroskepticisme. De største problemer voldt den stærkt nationalistiske antityske retorik og den illiberale politik indadtil. Når det kom til de store EU-spørgsmål ("high politics"), fx omkring EU's budget og landbrugspolitikken, afveg PiS regeringens politik ikke særlig meget fra tidligere regeringers. Lanceringen af "kvadratrodsprincippet", forsvaret for Polens høje stemmевægt i Ministerrådet, var som sagt inspireret af tidligere forslag herom fra oppositionspartiet Borgerplatformen.

PiS tabte valget i oktober 2007. Under Donald Tusk's regering blev tonen og stilen i EU-politikken mindre nationalistisk, mindre antitysk og antirussisk og også mindre atlantisk, om end de helt grundlæggende polske interesser forekom stabile. Med krigen i Georgien i august 2008 blev den kritiske linje i forhold til Rusland forstærket og Polens bestræbelser for at aktivere EU's øst-politik manifesteret i form af et samarbejde med Sverige omkring udviklingen af EU's naboskabspolitik igennem den nye formel kaldt "Partnerskab mod Øst", der skulle styrke EU i konkurrencen med Rusland inden for SNG-området. Energi-sikkerhed forblev højt prioriteret og kom til udtryk i en indædt, men forgæves modstand mod "Northstream", det tysk-russiske gasprojekt med ledningsføring ned gennem Østersøen og en forgæves kamp for at opretholde statsstøtten til polske skibsværfter. Den interessebaserede eurorealisme kom også tydeligt til udtryk ved fastlæggelsen af EU's klimapolitik op til COP15 mødet i København i december 2009, hvor Polen var ledende indenfor gruppen af "øst-skeptikere", i særdeleshed når det gjaldt finansiering af EU's klimaindsats. Kort sagt, Polsk EU-politik forblev efter regeringsskiftet i 2007 interessebaseret, men mindre EU-skeptisk,

Den nye sammensætning af den polske Europa-Parlamentsgruppe efter valget i 2009 betød, at den nationalistiske komponent og det stærke fokus på øst-politikken blev afdæmpet. Polen var ikke i samme grad isoleret politisk som under PiS-regeringen 2005-2007. De forsat meget store interne problemer gjorde Ukraines fremtidige EU-medlemskab højst usikkert, hvilket også dæmpede interessen. Polen er talmæssigt stadig underrepræsenteret i EU-institutionerne, men oplevede dog efter EU-valget i 2009 visse ikke uvæsentlige fremskridt. Janusz Lewandowski fik således den prestigefyldte post som kommissær for EU's finanser, Jerzy Buzek blev valgt til ny formand for Europa-Parlamentet, og Jan Trzuszczynski fik posten som generaldirektør, Polens første på denne post. Det er også lykkedes Polen at sikre sig indrømmelser under forhandlingerne om EU-budgettet.

Den cleavage-baserede euroskepticisme næsten forsvandt i takt med stigende opbakning til EU i landdistrikterne, hvilket mærkbart svækkede EU-skepticismen. I de første måneder under Tusk blev ligefrem talt om et ”smilende diplomati”, fx når den ny regeringschef aflagde besøg i EU-hovedstæderne og ikke mindst i Bonn. Valget til Europa-Parlamentet i 2009 gav Borgerplatformen halvdelen af samtlige polske mandater, og hverken Ligaen af Polske Familier eller Selvforsvar klarede spærregrænsen.

Et problem for polsk udenrigspolitik har været de stærke uoverensstemmelser mellem ministerpræsidenten (Tusk) og præsidenten (Kaczynski) om, hvem der skal lede/bestemme udenrigspolitikken. Derfor satsede Borgerplatformen stærkt på at vinde præsidentposten ved valget i 2010. Den polske grundlov er ikke helt klar, når det drejer sig om kompetencefordelingen i udenrigspolitikken, om end hensigten med grundlovsændringen i 1997 var at styrke ministerpræsidentens rolle. Reelt har vi således haft at gøre med to forskellige udenrigspolitiske linjer - en moderat (Tusk) og en radikal-nationalistisk (Kaczynski). Lissabontraktaten blev godkendt af det polske parlament, men præsident Lech Kaczynski nægtede som Klaus i Tjekkiet at underskrive den, så længe det ”irske problem” ikke havde fundet sin endelige løsning. Efter det irske ja til traktaten ved folkeafstemningen i efteråret 2009 valgte Kaczynski at underskrive traktaten.

Nærmere om national identitet, europæisering og euroskepticisme i Tjekkiet

Tjekkerne omdefinerede hurtigt efter 1989 holdningerne til demokrati, religion og historien efter årtier med hård kommunistisk ensretning, alt sammen noget som der nu kunne sættes spørgsmålstegn ved, og som var i konstant bevægelse. Selvkritik har ikke manglet, for det har ikke været moralske sejre og heltmodige opstande, det er snarere evnen til at *overleve* tre hundrede år under det habsburgske imperium, seks år under nazistisk besættelse og 43 år under ortodoks kommunisme, der har sat sig de dybe spor på identitetsplanet. Mange tjekker føler ikke uden grund, at deres nationale identitet gennem historien er blevet ”givet” dem udefra, ja påtvunget af fremmede magter. Tesen om, at euroskepticismen er størst i nye stater, kan således ikke bekræftes for Tjekkiets vedkommende, for Tjekkiet er hverken ”nyt” eller ”historieløst”. Heller ikke tesen om, at modstanden vokser, jo tættere på at medlemskabet er en realitet, kan bekræftes for Tjekkiets vedkommende. I Tjekkiets og også i Polens tilfælde var modstanden størst sidst i 1990’erne, i hvert

fald var EU-modstanden at dømmes efter meningsmålingerne på det tidspunkt over niveauet ved folkeafstemningerne gennemført fem år senere.

Der er blevet talt meget om tjekkernes følelse af "lidethed" og om det "lille tjekkeske menneske" ("maly český clovek"), begge så rørende beskrevet i historien om den gode soldat Scweik. Dertil kommer, mere problematisk, tilbøjeligheden hos mange til stiltiende og åbent samarbejde med besættelsesmagterne, at hælde til de letteste løsninger, søge indre eksil, støtte sig til en god portion opportunisme i søgen efter den bedste og snarest letteste måde at overleve. Dette at tro på "ingenting" er i det hele taget udbredt. Disse negative egenskaber har været mere iøjnefaldende end heroisme, opstande og aktiv modstand, som især polakker og ungarere har praktiseret og også føler sig så stolte over (Drulák, 2001: 24-25, 30, Holý, 1996: 130). I den mere positive forstand opfattede tjekkeske intellektuelle deres land som demokratisk, civiliseret og kulturelt, beliggende på korsvejen mellem Vest- og Østeuropa, og med dette at tilhøre den vestlige civilisation som den "normale orden". Ud fra den betragtning var mange tjekker imod at blive henvist til "Øst" og samarbejde med andre østlande, fx via Visegrad-samarbejdet. Med andre ord, Tjekkiets naturlige plads både civilisatorisk og geografisk er i "Vest". De mange brud med denne normale orden er blevet udlagt som den "unormale" tilstand, af de fleste betragtet som "det negative "andet" ("the otherness").

Modsat tjekkerne er *slovakkerne* med en vis ret kaldt "historieløse". Der er ganske vist hos slovakkerne henvisninger til det Stormähriske Rige i 800-tallet og missionærerne St. Cyril og St. Methodius og indførelsen af kristendommen og til den nationale vækkelse i 1800-tallet, men listen er begrænset. For slovakkerne har det således mere drejet sig om et "going to Europe" end et "back to" Europa. Tjekkerne slår som sagt på at vende "back to" det Europa, som de mener, de altid har hørt til, men kunstigt afskåret fra under det habsburgske styre og frem for alt nazistisk besættelse og 40 år under kommunistisk undertrykkelse. Mens slovakkerne i 1000 år var underkastet ungarsk overherredømme og derfor kun har få "helte" og historiske myter at holde sig til, knytter tjekkerne an til det bøhmiske storrige i Middelalderen og det ret enestående demokrati i mellemkrigsperioden.

Lige efter fløjlsrevolutionen i 1989 befandt Tjekkoslovakiet sig i en dramatisk fase med en stadig søgen efter politisk identitet og den bedst mulige indretning af føderationen (Drulák, 2001: 26). Det viste sig hurtigt, at tjekker og slovakker fortolkede gennembruddet i 1989 og fløjlsrevolutionen forskelligt, ganske som de i sin tid fortolkede Prag-foråret forskelligt. For især tjekkeske

intellektuelle drejede det sig om hurtigt at ”vende tilbage til Europa”, sikre en mest mulig gnidningsfri overgang til markedsøkonomi og oprette en funktionel føderation baseret på individuelle og ikke kollektive rettigheder, dvs. opbygget efter borgerprincippet. Disse ønsker deltes langt fra af alle slovakker, hvor mange ønskede en konføderativ stat og ikke så med samme begejstring som tjekkerne på fri markedsøkonomi. Med delingen af Tjekkioslovakiet rykkede Tjekkiet længere mod vest. Ikke alene havde Tjekkiet nu ikke længere fælles grænser med det gamle Sovjetunionen, også den direkte geografiske kontakt med floden Donau og Donauområdet gik tabt. Så også i bogstavelig geografisk forstand blev tjekkerne en del af det ”gamle” Vesteuropa.

Antikommunisme, national identitet og ”Europa” er også blevet fortolket forskelligt af de to ”stærke mænd” i tjekkisk politik, præsident *Václav Havel* og finansminister, ministerpræsident, partileder og senere præsident *Václav Klaus*. Deres politiske projekter var yderst forskellige. Havel gav høje karakterer til det socialdemokratisk dominerede Skandinavien, mens Klaus var ”angelsaksisk” liberal og således kritiker af den skandinaviske velfærdsmodel, som han fx havde haft lejlighed til at studere under et ophold ved Århus Universitet sidst i 1980’erne (Hanley, 1999). Også spørgsmål med tilknytning til føderationens opbygning og Europas fremtid og vejen ”tilbage til Europa” blev tolket forskelligt.

Vi kan siden 1989 således iagttage i hvert fald tre forskellige ”spor” i tjekkisk udenrigspolitik:

- Det *paneuropæiske*, tesen om det udelte Europa uden militærpagter og med OSCE som omdrejningspunkt
- Det *føderale*, troen på et stærkt EU med stærke institutioner og understøttet af en fælles europæisk identitet
- Det liberale *euroskeptiske* (og euro-realistiske), med et EU der bygger på det indre marked og ”intet andet”.

Kai-Olaf Lang ser derudover tre forskellige linjer. Den første kalder han ”national realpolitik” og fokuserer primært på varetagelse af tjekkeske interesser og national selvstændighed, stort set

svarende til den liberale euroskeptisisme. Den anden betegnes som ”værdibaseret moralsk politik”, med udgangspunkt i ”ikke politisk politik” og Václav Havel Europa-teser. Denne linje er tæt på det føderale spor. Og endelig ser Lang en tredje udenrigspolitisk linje, som han betegner som en ”europæisk aktivisme”, der arbejder for et fleksibelt, pragmatisk og konstruktivt internationalt engagement.²⁷

I begyndelsen flirtede Havel med tanker om et paneuropæisk Europa uden militærpagter og et konføderalt Europa-projekt med et stærkt OSCE som omdrejningspunkt inspireret af Tomas G. Masaryk’s tanker om et Europa med ”enhed i forskelligheden”. En genoplivning af tankerne om en polsk-tjekkoslavisk konføderation blev også bragt på bane efter 1989. Senere skiftede han holdninger og kom til at tilhøre kredsen af ”eurobegejstrede”, gjorde sig til talsmand for den føderale variant af EU-integration på linje med den tyske udenrigsminister Joschka Fisher’s føderale tanker og støttede derudover ihærdigt NATO-medlemskabet og den videre udbygning af de euro-atlantiske forbindelser. Under angrebene mod Serbien og Irak støttede han utvetydigt amerikansk politik. For Havel var der ingen modsætning mellem ”eurobegejstring” og støtte til transatlanticisme.

Mod slutningen af 1990’erne var han ligefrem bekymret for, om Tjekkiet skulle blive hægtet af i kapløbet om at komme med i EU’s første udvidelsesrunde. Ikke mindst derfor søgte han efter bedste evne at imødegå den euroskepticisme og antikrigsholdning, der under krigen mod Serbien i 1999 blev udtrykt af den senere præsident Václav Klaus og fra det ret stærke kommunistiske parti (KSCM). Det manglede heller ikke på kritik af EU i Havels taler. Havel bidrog således flere gange til den generelle debat om europæisk identitet. I en tale til Europa-Parlamentet i 1994 sagde han således, at EU for mange europæere fremtræder som en bureaukratisk institution med primært økonomiske formål. Mange ser derfor ikke Unionen som et fællesskab af *værdier*. Derfor, fortsatte han,

” That is why to me that perhaps the most important task facing the European Union today is coming up with a new and genuinely clear reflection on what might be called European identity ... ”

og om Maastrichttraktaten

²⁷ Kai-Olaf Lang, ”Má dáti-dal: česká zahraniční politika na prahu vstupu do Evropské unie”, *Mezinárodní Politika* 2/2004: 13-15.

“Simply reading the Maastricht Treaty, despite its historical importance, will hardly win enthusiasts for the European Union. Nor will it win patriots ...” (Drulák, 2001: 188-189).

Maastrichttraktaten var iflg. Václav Havel for ”teknisk” og ufolkelig, hvorfor han efterlyste et egentligt charter for Unionen, der fremhæver de idéer og værdier, som EU bygger på, og som kan virke som en løftestang for at sikre europæiske institutioner tilstrækkelig folkelig opbakning. Sagt med andre ord, skulle EU’s institutioner og teknokratiet tilføres flere demokratiske, moralske og etiske dimensioner, sådan at det for store demokratiske underskud blev begrænset. Havel har i øvrigt flere gange kraftigt advaret mod en ny deling af Europa efter udvidelsen med de nye lande. Der er kun - og skal kun være - ét Europa trods den uundgåelige større diversitet. Václav Havels tanker har haft betydning for den generelle Europa-politiske debat, men hans indflydelse har været forholdsvis lav i Tjekkiet selv på grund af præsidentinstitutionens ret beskedne magt i henhold til landets forfatning.

Tjekkiet forhandlingslinje i forhold til EU har ikke været kendetegnet ved samme udenrigspolitiske ”aktivisme” som i tilfældet med Polen. Europa-politikken og politikken i forhold til Visegrad-samarbejdet har varieret en del over tid. Mens nationalstatslinjen prægede tjekkisk Europa-politik under Klaus, var linjen under socialdemokraten Vladimír Špidla snarere ”fleksibel” og ”dynamisk”. Den tjekkiske regering var ikke begejstret for Konventets udkast til forfatningstraktat og tog bl.a. derfor, forud for EU-topmødet i december 2003, initiativ til et møde i Prag med deltagelse af de små EU-lande i den hensigt at styrke de små staters interesser i forhandlingsslutspillet. Under EU-topmødet i Rom accepterede regeringen forslaget til ny stemmefordeling, men beklagede heller ikke forhandlingssammenbruddet. Der blev fra tjekkisk side ikke lagt skjul på, at det hele var gået for hurtigt. Udmeldingerne fra den tjekkiske regering var ikke entydige. Nogle af dem havde næsten ”euroskeptiske” undertoner, mens andre udtrykte den kendte frygt hos mindre EU-lande for udvikling i retning af et ”multi-speed” Europa og et ”kerne-Europa” bestående af de ”gamle” EU-lande.

Den *partibaserede* euroskepticisme har i Tjekkiet mest været forbundet med det kommunistiske parti (KSCM) og det liberale Borgerdemokratisk Parti (ODS) og frem for alt dette partis leder frem til slutningen af 2002, den nuværende præsident Vaclav Klaus. Miroslav Sládek’s ekstreme

xenofobiske republikanske parti (RS-RSC) mistede parlamentarisk repræsentation allerede ved 1998-valget.

Det tjekkiske Socialdemokrati (CSSD) var ikke repræsenteret i det parlament, der blev valgt i 1990, og partiet opnåede kun svag parlamentarisk repræsentation ved valget i 2002. Men fra midten af 1990'erne opnåede partiet betydelig fremgang, sikrede sig regeringsmagten efter valget i 1998 og har siden i programerklæringer og udtalelser talt positivt om europæisk integration både hjemme og inden for den socialdemokratiske Socialistisk Internationale, undertiden formuleret i nærmest føderale baner. Formanden frem til 2001, *Milos Zeman*, erklærede således i en af sine taler, at fremtiden ligger i det føderalistiske, og at Europa skal være "stærk, fleksibelt og forskelligt ("diversified").²⁸

EU burde, sagde han, være mere end blot et marked og have en fælles forsvars- og udenrigspolitik og fælles social og økonomisk politik, herunder også et fælles skattesystem. Partiet støttede således aktivt etablering af en aktiv industripolitik og en social dimension samt et stærkere udenrigs- og sikkerhedspolitisk samarbejde via EU. Udenrigsministeren frem til 2002-valget, *Jan Kavan* har ligesom *Václav Havel* flere gange citeret den tidligere statsleder *Tomas G. Masaryks* formulering om, at Europa skal udvikles frem imod en "stor union af store og små nationer", og at fred i Europa skal hvile på et nært samarbejde mellem de tidligere fjender, Storbritannien, Frankrig, Italien og Tyskland. *Kavan* gav afslutningsvist udtryk for sin vision om et "solidarisk, samarbejdende EU med respekt for de nationale identiteter".²⁹ Senere, som menigt parlamentsmedlem, talte *Kavan* og en gruppe omkring ham inden for CSSD for en løsrivelse fra den pro-amerikanske politik og en tilnærmelse til det "gamle Europa", dvs. Tyskland, Frankrig og Benelux-landene. Dele af partiets konkrete politik, fx statsstøtten til betrængte virksomheder via det såkaldte "revitaliseringsprogram" og redningsplaner for konkurstruede banker stemte ikke overens med EU's krav om fri konkurrence og det indre marked, ligesom ministerpræsidentens polemik med Tyskland over det sudetertyske spørgsmål skabte problemer i forhold til Tyskland (samt Østrig og Ungarn) og var udlagt "euroskeptisk".

²⁸ www.ceskenoviny.cz 15.3.2002, "Diversity is EU's asset, future lies in federation".

²⁹ Fx i *Kavans* tale til "The European Policy Center", 22. februar 2002, gengivet i www.euroskop.cz 30.4.2002, "The Future Functioning of the European Union".

I 1999 blev Tjekkiet ret skarpt kritiseret i EU-Kommissionens statusrapport for hastigheden og kvaliteten i tilpasning til EU-medlemskabet, hvilket iflg. meningsmålingerne bidrog til en større modstand mod EU-medlemskabet. Det var en udbredt opfattelse, ikke mindst hos Klaus og ODS, at Tjekkiet selv udmærket var i stand til at lægge og gennemføre strategien for overgangen fra plan til marked og derfor ikke behøvede tvivlsomme råd og dårlig begrundet kritik fra ”smagsdommerne” i Bruxelles. Ikke desto mindre har CSSD gennem alle årene og under skiftende regeringsledere fastholdt en principiel positiv holdning til EU. Ministerpræsidenten siden april 2005 Jiri Paroubek gik således i rette med Klaus’ euroskeptiske linje og talte ligefrem om at begrænse præsidentens udenlandsrejser, sådan at det negative billede af Tjekkiet og EU kunne blive svækket. De to forhandlede sig frem til et kompromis om ansvarsfordelingen i EU-politikken, men det afholdt ikke Klaus fra at udtrykke tilfredshed med de franske og hollandske vælgers nej til forfatningstraktaten.

Det *kommunistiske parti* (KSCM) anlagde i starten en nærmest hård euroskeptisk linie, men med tiden blev modstanden mod EU-medlemskabet mere ”sløret” og også mere ”blød”, samtidig med at modstanden mod NATO-medlemskabet nærmest blev skærpet som følge af Irak-krigen. Vedtagelserne på partiets kongres i 1999 afslørede meget godt dilemmaet. På den ene side afvistes formen for integration, på den anden side ønskede partiet, at Tjekkiet aktivt skulle søge indflydelse. Miroslav Ransdorf talte ligefrem om et ”socialistisk Europa”, en tanke som kongressen dog afviste. Partimedlemmerne synes i det hele taget at have været mere euroskeptiske end partiledelsen.³⁰

Kritikken var mest rettet mod medlemskab af EU i dets *nuværende form*, som efter partiets opfattelse var for tysk domineret og for liberalt økonomisk og socialt. Partiet var (og er) ikke modstander af europæisk integration principielt, og der har da også været talt en del om en demokratisering af de europæiske institutioner, især større magt til Europa-Parlamentet. KSCM er på grund af sin fortid godt nok et ”outsiderparti”, men dog ikke entydigt ”hårdt euroskeptisk”. Derved bevægede partiet sig nærmere det slovakiske søsterparti (KSS), der er erklæret EU-tilhængerparti, men til gengæld stærkt imod slovakisk medlemskab af NATO, som blev en realitet i maj 2004. Det tjekkiske kommunistparti (KSCM) erklærede op til folkeafstemningen i 2003 at ville respektere udfaldet af en EU-folkeafstemning, vel vidende at en sådan sikkert ville falde ud til fordel for medlemskabet, og omkring en fjerdedel af partiets vælgere må antages at have sat krydset ud for ja’et.

³⁰ www.euroskop.cz 14.5.2002, ”Dilema KSCM: do Unie ano ci ne?”.

Partiet erkendte, at der efter den tjekkiske folkeafstemning forelå en kvalitativ ny situation”. På den ene side blev slået på, at den tjekkiske økonomi ikke er tilstrækkeligt forberedt på medlemskabet, og regeringen i alt for stor udstrækning passivt underlægger sig EU’s diktater. På den anden side ville partiet også aktivt arbejde for at ændre EU indefra. En mere blød euroskepticisme ville også kunne bringe partiet hurtigere ud af den politiske isolation. Til gengæld ville et fortsat nej kunne give nye vælgere, da modstanden mod EU-medlemskabet antoges at vokse i de første år efter optagelsen, hvor Tjekkiet næppe vil få den forventede gevinst ud af medlemskabet, men tværtimod ville blive nettobetaler til EU. Med andre ord, modstanden mod EU har også haft en taktisk og strategisk side. Miroslav Ransdorf, der har talt for en mere blød EU-linie og hævdes at mestre 14 forskellige sprog, blev i begyndelsen af 2004 udnævnt til partiets spidskandidat og kampagneleder frem til Europa-Parlamentsvalget i 2004. Ransdorf var ganske respekteret både i og uden for Tjekkiet og gjorde sig i flere sammenhænge til talsmand for etablering af et europæisk venstreparti.

Megen fokus har naturligt nok været rettet mod det liberale *Borgerdemokratiske Parti (ODS)* og ikke mindst partiets leder fra grundlæggelsen af partiet i 1990 og frem til 2002, den kontroversielle Václav Klaus. Udmeldingerne fra partiet var ret positive i de første år. Sloganet om hurtig tilbagevenden til Europa havde således stor gennemslagskraft i de officielle erklæringer fra partiet; tesen var, at Tjekkiet var det ledende østeuropæiske land, når det gjaldt tilbagevenden til Europa, og det, at Tjekkiet som første østeuropæiske lande blev optaget i OECD, blev set som en bekræftelse på dette. Partiet var skeptisk indstillet over for tættere samarbejde med andre ”fodslæbende” Visegrad-lande, eksempelvis Slovakiet og Polen, for et sådan samarbejde ville blot forsinke optagelsen i EU. Troen på den krisefri, selvstændige tjekkiske vej til markedsøkonomi og ”tilbage til Europa” voksede sig stadig stærkere og gav sig udslag i en mere EU-kritisk linje i anden halvdel af 1990’erne. EU’s trang til overnationalisme, manifesteret i traktaterne, var udtryk for ”venstrekollektivismen”, overdreven bureaukratisering og en gammel tillid til den socialdemokratiske velfærdsstat. Kort sagt var ODS’ kritik af EU ideologisk og økonomisk og meget lidt ”cleavage-baseret”. Suverænitesargumentet, tilliden til nationalstaten, jf. typerne af euroskepticisme, vejede meget tungt. De fleste ODS-vælgere stemte faktisk for EU-medlemskabet og uden større forbehold.

Mod slutningen af 1990’erne manifesterede ”selvtilfredsheden” sig også i en stadig skarpere kritik af de føderale visioner for fremtidens Europa, i en fast tro på nationalstaten og med en ”angel-

saksisk” neoliberal inspireret kritik mod indførelsen af den fælles valuta, euroen. Den historisk bestemte mistillid til Tyskland kom også op til overfladen. I spørgsmålet om Benes-dekreterne, i konflikten med Østrig om sikkerheden på Temelin-atomkraftværket og i spørgsmålet om sanktioner over Østrig på grund af Frihedspartiets regeringsdeltagelse, blev taget stærk afstand fra EU’s officielle politik, der fra ODS’ side blev betragtet som indblanding i en suveræn stats indre anliggender.

Den realistiske eller snarest euroskeptiske linje kom også til udtryk i partiets ”*Manifest for tjekkisk eurorealisme*”, formuleret på partiets tredje idé-konference i 2001. I dette blev EU kendetegnet ved udbredt ”lobbyisme og korporatisme”, og der blev ikke lagt skjul på støtten til det mellemstatslige samarbejde og princippet om national suverænitet og på modstanden mod mere vægt fællesskabsmetoden i forbindelse med afstemninger i fx Ministerrådet. Selv muligheden for at holde sig helt uden for EU blev holdt åben, om end partiet ikke officielt erklærede sig som værende imod EU-medlemskabet.

Også senere, under et besøg i Frankrig i juli måned 2003, dvs. efter overtagelsen af præsidentposten og efter indførelsen af euroen, fastholdt Klaus kritikken af ØMU’en og den fælles mønt. Det var ikke nogen økonomisk nødvendighed, erklærede han, at fratage de enkelte lande muligheden for at føre egen pengepolitik og valutakurspolitik, og konvergenskriteriet for inflationen var i det hele taget dårligt egnet for stater, der havde gennemlevet i 40 år under kommunistisk planøkonomi. Den fælles valuta var i virkeligheden hovedårsagen til den aktuelle økonomiske afmatning i Europa og mest af alt et *politisk* projekt. Europa, fortsatte han, manglede den fælles identitet. Med andre ord, Europa har en fælles valuta, men ingen fælles politik til at bakke projektet op. Den Europæiske Centralbanks uflexible pengepolitik skabte i øvrigt alvorlige problemer for Europas økonomier.³¹

Senere, i en tale på det tyske Passau Universitetet i februar 2004, slog Václav Klaus igen fast, at den monetære union er et ”rent politisk projekt”, værende en trojansk hest for harmonisering af økonomi, politik og lovregulering i EU. Lav finansiel disciplin vil gøre de stadig skrøbelige postkommunistiske økonomier ubodelig skade. Han afsluttede med provokerende med at erklære, at erfaringerne fra opløsningen af Tjekkosllovakiet viste, at det kan være næsten omkostningsfrit at

³¹ www.ceskenoviny.cz 21. juli 2003, ”Klaus describes adoption of the euro ”unreasonable””.

afskaffe en fælles valuta.³² Under et statsbesøg i Ukraine gjorde han sig til talsmand for en ”EU minimaltraktat” på blot 15 sider med frihandel, indre marked og stærke nationalstater som omdrejningspunkter.

EU-landenes støtte til krigen mod Serbien i 1999, der efter partiets mening groft krænkede Jugoslaviens suverænitet, blev mødt med skarp modstand fra Václav Klaus og bragte ham på konfrontationskurs med ikke alene EU, men også med USA. Englænderen *Sean Hanley* forbinder den forstærkede euroskepticisme hos ODS fra slutningen af 1990’erne med netop krigen mod Serbien, der efter Klaus’ opfattelse satte afgørende spørgsmålstejn ved kvaliteten i overnationale beslutninger og understregede berettigelsen af staters ret til at sige fra (Hanley, 2002). *Mats Braun* (Braun, 2009) ser også den forstærkede euroskepticisme i sammenhæng med splittelsen i ODS i 1997-1998, hvor mange ældre pro-EU politikere forlod partiet og yngre kom til. Hanley mener, at den euroskeptiske linje skal ses i sammenhæng med de organisatoriske problemer inden for partiet og problemerne for partiet med at etablere en sammenhængende og langsigtet ideologi. ODS har haft flere egenskaber, som efter Hanley’s mening genfindes hos andre svagt institutionaliserede nye centrum-højre formationer i Europa kendetegnet ved personaliseret lederskab. Som eksempler kan nævnes Frihedspartiet i Østrig, Forza Italia i Italien og forskellige gaullistiske sammenslutninger i Frankrig.

Den euroskeptiske linje var i høj grad koncentreret om en kreds af personer nært knyttet til Václav Klaus. Til denne kreds hørte eksempelvis en af partiets viceformænd og talsmand i forsvarsspørgsmål *Petr Necas* og skyggeudenrigsminister og leder af partiets valgkampagne op til Europa-Parlamentsvalget i 2004, *Jan Zahradil*, der var aktiv inden for den euroskeptiske antiføderale alliance af eurokritiske bevægelser ”TEAM”, der bestod af 40 grupper på tværs af det politiske spektrum.³³ Zahradil har konsekvent modsat sig overførsel af mere magt til overnationale institutioner. Eksempelvis henviste han til en artikel i ”le Monde”, der pessimistisk forudså, at EU-udvidelsen vil omdanne EU til en frihandelszone uden overstatslig regulering. En sådan udvikling, mente Zahradil, ville være en lykke for et lille og økonomisk land som Tjekkiet, som vil drukne i overnationale organer, men til gengæld have stor gavn af et indre marked.³⁴ Kort sagt, udvidelsen af

³² www.rferl.org/newsline 11.2.2004.

³³ Herom www.ceskenoviny.cz 11.3.2002, ”EU enlargement will help prevent its further unification- Zahradil”.

³⁴ www.ceskenoviny.cz 11.3. 2002, ”EU enlargement will help prevent its further unification-Zahradil”.

EU var i virkeligheden bedste garanti imod yderligere ”deepening” og udvikling af en europæisk superstat.

ODS’ skepticisme har således været iøjnefaldende ideologisk og ikke-populistisk i formen (Braun, 2009), koblet til det omtalte integrationsdilemma, en udbredt frygt for at blive ”opslugt” og med en neoliberal angelsaksisk ”thatcheristisk” kritik og ønske om at bevare EU som det indre marked og ikke meget andet. Modstanden er ikke udpræget policy-baseret, som sagt mere ideologisk, om end også modstanden mod den fælles mønt og landbrugspolitikken er iøjnefaldende. Modstanden mod den fælles mønt må dog både betegnes som policy-relateret og ideologisk (neoliberalt) baseret. Tilslutningen til EU-medlemskabet har som antydnet været klart højere blandt partiets vælgere end hos inderkredsen omkring Václav Klaus, hvilket kom til udtryk i adskillige meningsmålinger og også ved selve folkeafstemningen om EU-medlemskabet i 2003. En intern meningsmåling viste i øvrigt, at ODS endda kunne risikere at miste stemmer ved parlamentsvalget i 2006 pga. den negative EU-politik. Det førte da også til en taktisk bestemt ”blødgøren” af EU-linjen op til parlamentsvalget. Tesen om, at EU politikken afspejler partiernes positionering i partisystemet, kan således delvist bekræftes.

Alt dette bekræfter kun den føromtalte tese om, at holdningerne hos eliten ikke nødvendigvis afspejles hos vælgerne. ODS’ ”skeptiske” linje har ikke været udpræget ”cleavage-baseret” og ikke bestemt socialt ud fra holdningerne hos ODS’ egne vælgere, der typisk har klaret sig overvejende godt socialt og derfor støttet EU-medlemskabet. Der var da også ODS-ledere, der forholdt sig mindre ”skeptisk”, fx den tidligere udenrigsminister Josef Zieleniec, den tidligere finansminister Ivan Kocarnik og en del tidligere dissidenter, eksempelvis Václav Benda og Jan Ruml. Op til det tjekkiske EU-formandskab i første halvår af 2008 kom det til nye delinger i partiet på netop EU-spørgsmålet.

Václav Klaus forholdt sig ved folkeafstemningen om medlemskabet ”lunkent” og ville hverken anbefale ja eller nej. Hans kommentar til vælgernes klare ja ved folkeafstemningen om medlemskabet viste ikke noget sindelagsskifte. Som præsident har Klaus efterfølgende udtalt sig ”anti-føderalt” og således åbent kritiseret indførelsen af den fælles mønt, euroen og forfatningstraktaten. Den EU-skeptiske linje blev forstærket. I efteråret 2008, kort tid før Tjekkiets overtagelse af EU-formandskabet, erklærede Klaus sig for ”EU dissident” og truede med at nægte at

underskrive Lissabontraktaten, som 17 "Klaus-tro" senatorer sendte til vurdering hos forfatningsdomstolen.

Efter Vaclav Klaus' tilbagetræden og Mirek Topolánek's overtagelse af formandsposten blev EU-linjen noget mere "blød". Godt nok havde Topolánek kritiseret resultatet af EU's topmøde i København i december 2003, men han anbefalede trods alt tjekkerne at stemme ja ved den folkeafstemning om EU-medlemskabet, der fulgte kort tid efter. Senere, ved afstemningen i Europa-Parlamentet om forfatningstraktaten i januar 2005, stemte ODS' MEP'ere nej. Efter det franske og hollandske nej ved folkeafstemningerne om forfatningstraktaten anbefalede ODS, at processen for godkendelse af traktaten skulle sættes i stå indtil det "irske spørgsmål" var løst, mens socialdemokraterne umiddelbart ønskede at fortsætte den tjekkiske godkendelsesprocedure i parlamentet.

Klaus' EU-skepticisme bragte ham på konfrontationskurs, ikke alene med tidligere præsident Václav Havel, men måske mere alvorligt med de skiftende socialdemokratiske ministerpræsidenter Vladimír Špidla, Stanislav Gross og Jiri Paroubek og også med den liberale udenrigsminister Cyril Svoboda, eksempelvis omkring underskrivelsesceremonien i Athen i april måned 2003, hvor regeringen modsat Václav Klaus udtrykte deres støtte til etablering af en fælles udenrigs- og sikkerhedspolitik og et EU-formandskab på skift mellem landene. Snart opstod der igen uenighed omkring forfatningstraktatens vedtagelse og det både om indholdet og i spørgsmålet om, hvorvidt Tjekkiet skulle afholde en folkeafstemning om traktaten også efter de franske og hollandske vælgers nej.³⁵

Med den ny regering ledet af Mirek Topolánek fra ODS blev EU-linjen eurorealistisk, og regeringen voldte ikke EU de helt store problemer i store spørgsmål, fx reformtraktaten og forholdet til Rusland. Men især i Senatet har der til stadighed været en hård kerne af euroskeptikere, der loyalt har kørt Klaus' politik. Den tjekkiske regerings bløde euroskeptiske linje var ikke velset i det "gamle" EU og slet ikke, da Tjekkiet fra nytår 2009 overtog EU-formandskabet efter Frankrig. Tjekkiet havde jo ikke tilsluttet sig euroen, var politisk ustabil og havde en åbenlys euroskeptisk præsident. Sidst i 2008 gik ubekræftede forlydender på, at Frankrig grundet finanskrisen og problemerne med ratifikationen af Lissabontraktaten og alvorlige problemer i forhold til Rusland

³⁵ www.ceskenoviny.cz 23. april 2003, "Klaus-Svoboda meeting does not settle their dispute over EU".

efter krigen i Georgien ville få forlænget formandskabet ind i januar 2009, men det blev ved rygterne.

Det ”svage” tjekkiske formandskab skulle efter planen kompenseres via et forstærket euro-samarbejde under fransk ledelse og med en forstærket rolle for Kommissionen. Tjekkerne slap alt i alt nogenlunde helskindet gennem formandskabet, om end flere fejltrin blev begået, fx i udtaler om Israel og Mellemsøsten og i udtalelser om årsager til og indgreb over for finanskrisen, men formandskabet blev mest svækket pga. Topolanek-regeringens svage position i parlamentet, hvilket i sidste ende førte til regeringens fald, endda midt i EU-formandskabsperioden. Den politiske ”våbenhvile” der var lagt op til før formandskabet hold ikke. En apolitisk ”teknokrat-regering” ledet af rigsstatistikeren Jan Fischer overtog herefter den politiske ledelse frem til det næste ordinære valg, der var planlagt til oktober 2009, men i henhold til Forfatningsdomstolens afgørelse først kunne afholdes til foråret 2010.

Et andet problem under formandskabet var præsident Václav Klaus rolle, som blev mere betydningsfuld efter Topolanek-regeringens afgang. Som præsident Kaczynski i Polen nægtede Tjekkiet Václav Klaus at underskrive Lissabontraktaten, så længe det irske problem endnu ikke var løst. Det skete som bekendt til sidst. Med underskriften fra præsidenten blev Tjekkiet sidste EU-land, der ratificerede traktaten. Som modydelse herfor fik Klaus opfyldt kravet om en tjekkisk ”opt-out” fra afsnittet om EU's grundlæggende rettigheder. Som begrundelse for undtagelsen blev endnu engang brugt Benes-dekreterne og frygten for sudetertyskeres (og deres efterkommeres) mulige erstatningskrav.

Afsluttende bemærkninger

Som fremgået har spørgsmål med tilknytning til national identitet og europæisering været genstand for stor opmærksomhed, mens fænomenet ”euroskepticisme” er et forholdsvis nyt fænomen og har derfor været relativt lidt udforsket, om end vi ikke er på bar bund bl.a. takket være tværlandeprojektet ”Opposing Europe” og de mange meningsmålinger og analyser nationalt eller på EU-plan, fx Eurobarometer. Tilgangene har ofte været rationalistiske og institutionelle med vægt på EU's påvirkning af de enkelte staters politiske og institutionelle valg og administrative opbygning eller social-konstruktivistiske med vægten på identitet og spænding mellem national og europæisk identitet.

Med tiden, i takt med overgang til ordinær interessebaseret politik og med stadig stærkere tilpasning til EU har interessebaserede og institutionelle tilgange fået mere vægt og også mere relevans. Symbolpolitik var iøjnefaldende lige omkring de gamle systemers undergang. De østeuropæiske ledere og befolkninger har i overensstemmelse hermed med tiden fået et mere pragmatisk eurorealistisk, måske ligefrem euroskeptisk, i hvert fald stærkere national interessebaseret forhold til EU.

Som vi har set, er mange spørgsmål og arbejdshypoteser rejst, og de mest centrale begreber er blevet bedre gennemdiskuteret og samtidig også blevet bedre defineret og afgrænset. Vanskeligheder med hensyn til den nærmere afgrænsning vil fortsat eksistere, også når det gælder studier af fænomener som ”europragmatisme” og ”euroskepticisme”. Det kan således fortsat være svært entydigt at fastslå, hvornår vi bevæger os fra normal national interessevaretagelse og over mod blød eller hård euroskepticisme. Efter optagelsen i EU sætter kun meget få partier og grupper spørgsmål ved selve medlemskabet, men den faktiske adfærd i de nye EU-lande er langt fra ”essential European”, nu hvor presset i perioden med forhandlinger om optagelsen stort set er borte.

Som fremgået har euroskepticisme såvel en identitet-baseret som institutionel vinkel. Integrationsdilemmaet har givet sig særlige udtryk i kredsen af de nye EU-lande. Det drejer sig trods alt om unge stater, der i 40 år havde været underlagt kommunistisk styre og derefter drømte om ”tilbagevenden til Europa” med ”catching up” med Vesten i levestandard. Som vi har set, er de fleste østeuropæere og baltere ”instinktivt” intergovernmentalister og atlanticister (frygten for at blive ”opslugt”), men den hårde euroskepticisme har som sagt ikke vundet større indpas (frygten for at blive ”holdt uden for”). Medlemskabet af EU løste ikke dilemmaet, frygten er nu meget rettet mod et ”multi-speed” ikke-solidarisk Europa bestående af kernelande og ikke-kernelande. Euroskepticismen har også haft en *institutionel* variant. Er mistilliden til de nationale institutioner således højere end til EU-institutionerne (”italienisering”), er befolkningerne alt andet lige mere villige til at overlade mere magt til EU. De populistiske partier har således ikke vundet store vælgerandele primært takket være modstand mod EU. Blandt EU-institutionerne har Kommissionen normalt haft stor støtte blandt mindre lande, mens Ministerrådet i højere grad er anset for at være de store landes klub.

Spørgsmålet om EU-medlemskab har over hele perioden været et ”valens-issue”, og EU-spørgsmål er således i stigende grad en del af det indenrigspolitiske spil. Spørgsmålet, der har delt partierne og vælgerne, har mest været, om regeringspartierne har forsvaret de nationale interesser godt nok. Også euroskeptiske formuleringer er blevet benyttet, fx hos det tjekkiske ODS og det ungarske FIDESZ. Euroskepticisme er i nogen grad blevet erstattet af populisme og historiepolitik, hvor fortidens ”spøgelse” bruges aktivt på symbolplanet især i lande med store sociale og økonomiske problemer eller lande med et ideologisk lederskab (Kaczynski-brødrene i Polen og Klaus i Tjekkiet).

Blandt partierne finder vi som sagt ikke mange erklærede hårde euroskeptiske, derimod flere bløde, om end grænsen igen kan være svær at trække. Under alle omstændigheder ser vi blandt de erklærede EU-tilhængerpartier en bevægelse bort fra identitetsbaseret eurobegejstring efter mottoet ”tilbage til Europa” over mod et mere interessebetonet eurorealistisk forhold til EU, undertiden manifesteret i kortsigtet kassetænkning. De forskellige typer blød eller hård euroskepticisme forekommer i den ene eller anden variant. Den cleavage- og policy-baserede i tilfældet med det polske bondeparti PSL og i ekstrem form hos Samoobrona, den identitetsbaserede og policy-baserede hos Borgerdemokratisk Parti i Tjekkiet, og den praksisrelaterede i tilfældet Bevægelsen for et Demokratisk Slovakiet under Meciar. Efter optagelsen er presset fra EU taget af, og den indenrigspolitiske dagsorden blevet vigtigere, hvilket i flere lande har givet og utvivlsomt fortsat vil give anledning til praksisrelateret euroskepticisme, hvor den faktiske adfærd afviger fra ”europæiske værdier”. Alvorligt for EU er den dalende indsats i bekæmpelsen af korruption og populisme.

Målt efter højre-venstreskalaer finder vi erklærede euroskeptiske holdninger på begge fløje i Tjekkiet, i den venstre-populistiske variant gennem det kommunistiske parti og i den liberale gennem Borgerdemokratisk Parti. Grænsen mellem eurorealisme og euroskepticisme er dog sløret. I Polen og Ungarn er den hårde euroskepticisme frem for alt et højre-traditionalistisk fænomen, for Polen er den repræsenteret gennem Ligaen af Polske Familier og i Ungarn gennem fx Istvan Czurkas MIEP, Jobbik og til dels FIDESZ. Outsider og protestpartier har ikke nødvendigvis haft EU-modstanden som kerneområde, snarere protest mod de nationale forhold som set i Slovakiet (fx partiet Smer-SD) og de baltiske lande (Ny Æra i Letland og Respublica i Estland) og Ungarn (Jobbik).

Afslutningsvist skal endnu engang nævnes, at holdningerne til europæiske spørgsmål ganske som holdningerne til transitionerne som helhed har fået ”ordinære” træk. I en del tilfælde har blød og hård populisme taget overhånd, dog mest med baggrund i de nationale forhold. Politik, det være sig den hjemlige politik eller EU-politikken, er med tiden blevet mere interessebetonet og valgene er udpræget retrospektive og personrelaterede. Dette – og EU-politikken - minder ret meget om det, vi kender så godt til i det ”gamle” Europa. Det hollandske og franske vælgeres nej til forfatningstraktaten i 2005 påvirkede de nye EU-lande, men ingen nye EU-lande havde folkeafstemninger om traktaterne. De siddende regeringer – og EU selv - vurderes mest ud fra kvalitet i regeringsudøvelsen og ikke længere ud fra holdningerne til den kommunistiske fortid. Men populisme og historisk mindepolitik med fokus på de negative minder om fortiden– det være sig Benes-dekreterne, begivenheder omkring 2. verdenskrig og forholdet mellem Slovakiet og Ungarn – er vokset i betydning og rejser nye barrierer for det fælles europæiske projekt. De barrierer fjernes næppe efter 2010 valget i Ungarn, hvor FIDESZ og Jobbik forventes at få stor vælgerfremgang.

Uddrag af relevant litteratur:

Ágh, Atilla (1998), *The Politics of Central Europe*, London: Sage.

Augustinos, Gerasimos. *The National Idea in Eastern Europe, the Politics of Ethnic and Civic Community* (1996), Canada and US.

Bartoszewski, Wladyslaw, "Europas Identität nach der Osterweiterung", ZEI Discussion Paper C127 2003, www.zei.de.

Batory, Agnes, "Europe and the Hungarian Parliamentary Elections of April 2002", RIIA/PERN Election Briefing No.1.

Batory, Agnes, "Hungarian party identities & the question of European Integration", SEI Working paper no. 49, Sussex European Institute, www.sussex.ac.uk

Beichelt, Timm (2004), "Euro-Skepticism in the EU Accession Countries", *Comparative European Politics*.

Bielasiak, Jacek, "Determinants of public opinion differences on EU accession in Poland", *Europe-Asia Studies*, December 2002.

Börzel, Tanja A., "Shaping and Taking EU Politics: Member state Responses to Europeanization", Queen's Papers on Euroeanization, No. 2/2003.

Börzel, Tanja A. (1999), "Towards Convergence in Europe? Institutional Adaption to Europeization in Germany and Spain", *Journal of Common Market Studies*, 37:4, 573-596.

Branner, Hans, Morten Kelstrup (eds), *Denmark's policy towards Europe after 1945, History, Theory and Options*, Odense University Press 2000.

Braun, Mats, "Understanding Klaus, The Story of Czech Eurorealism", EPIN Working Paper No. 26/November 2009.

Brusis, Martin, "Governance Capacity as a Key Factor in Preparing Accession to the European Union: A Survey of the Discussion", *Perspectives*, Praha, 14/2000.

Bugge, Peter (2000), "Czech Perceptions of the Perspective of EU membership, Havel versus Klaus, European University Institute Working Paper RSC no. 2000/10.

Bulmer, Simon, David Dolowitz, Peter Humphreys and Stephen Padgett (2007, 2009), *Policy transfer in European Union Governance, regulating the utilities*, London and New York: Routledge.

Buras, Piotr, "Poland and the Discussion on the Future of the European Union", 6/01, Center for International Relations, www.csm.org.pl

Drulak, Drulak Petr (2001), *National and European Identities in EU-Enlargement*, Prague: Institute of International Relations.

Friis, Lykke, *When Europe negotiates*, Ph.d.-afhandling, Institut for Statskundskab, 1996.

Galecki, Lukasz (2009), "The German Democratic Republic, The revolution that Wasn't", *East European Politics and Societies*", Volume 23, Number 4.

Gasior-Niemiec, Anna, "Traces of Europeanisation: Poland", *Polish Sociological Review*, 1 (141):1231-1413.

Grote, Jürgen R., "Delimiting Europeanization", paper for presentation at the Marburg Conference Session, ECPR, Marburg 18-21 September 2003.

Gwiazda, Anna, "Europeanisation in Candidate Countries and Eastern Europe", paper prepared for the EPIC workshop in Florence, EUI, 19-22 September 2002.

Hajos, Boris Vladimir Kissiov, Rytis Martikonis, Imrich Martonand Iveta Sulca, "The Future of the European Integration Process: Ideas and Concepts of Candidate Countries", Discussion paper C 107, 2002, www.zei.de

Hall, Peter A., "Political Science and the Three New Institutionalisms", *Political Studies*, XLIV, 1996:936-957.

Hanley, Sean, "Czechs Seek Yet Another Model", *Central Europe Review*, Vol 0, No. 30, 19 April 1999.

Hanley, Sean, "Europe and the Czech Parliamentary Elections of June 2002", RIIA/ORN Election Briefing No. 5.

Hanley, Sean, "Party Institutionalisation and Centre-Right Euroscepticism in East Central Europe: the Case of the Civic Democratic Party in the Czech Republic, paper presented for presentation at the 29 the ECPR Joint Sessions of Workshops, Turin, 22-27 March 2002.

Hanley, Sean, "The Political Context of EU Accession in the Czech Republic", The Royal Institute of International Affaires, European Programme, Briefing Paper, October 2002.

Havlik, Vlastimil, Hana Vykoupilová (2008), "Two dimensions of the Europeanization of election programs: The Case of the Czech Republic", 41, *Communist and Post-Communist Studies*.

Henderson, Karen (ed.) (1999), *Back to Europe, Central and Eastern Europe and the European Union*, London and Philadelphia: UCL Press.

Hoen, Herman W., "Good Governance in Central and Eastern Europe: The European Union as an Anchor for Reform", paper to be presented at conference on "Environmental challenges in the process of expansion of the European Union", 22-23 March 2001 – Opole, Poland.

- Holý, L., *The Little Czech and the Great Czech Nation: National Identity and the post-communist transformation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Huntington, Samuel P., "The Clash of Civilisations", *Foreign Affairs*, 72 (3), New York.
- Johnson, Lonnie R. (2002), *Central Europe, enemies, neighbours, friends*, New York, Oxford: Oxford University Press.
- Kaunismaa, Pekka, "On the Analysis of National Identity", paper prepared for the Second European Conference for Sociology 30 August - 2 September 1995, Budapest, Hungary.
- Kiss, Paszkál, "Hungarians about their Nation, Others, and Europe, Popular Views in Public", Report (D5) prepared for the EURONAT project by the European Commission Research Commission Research DG, 2001.
- Kopecký, P. and Mudde, C., (2002), "Two Sides of Euroskepticism. Party Positions on European Integration in East Central Europe", *European Union Politics* 3(3):297-326.
- Kupchan, Charles A., *Nationalism and Nationalities in the new Europe* (1995), Ithaca and London: Cornell University Press.
- Ladrech, Robert (2009), "Europeanization and political parties", *Living Reviews in European Governance*, Vol. 4, No. 1.
- Laffan, Brigid, "Managing Europe from Home: Impact of the EU on Executive Government: A Comparative Analysis", paper for ECPR Conference, Marburg, September 2003.
- Michnik, Adam, "What Europe means for Poland", *Journal of Democracy*, Vol. 14, No. 4, October 2003.
- Musil, Jiri (ed.) (1996), *The End of Czechoslovakia*", Budapest: Central European University Press.
- Neumann, Iver B., "Diskursanalyse av politikk: Forutsetninger og metodeproblemer", *Statsvetenskaplig Tidskrift* Årg. 102, 1999 No. 2.
- Neumann, Iver B., "European Identity, EU expansion, and the Integration/Exclusion Nexus", *Alternatives* 23 1998:397-416.
- Padgett, Stephen, William E. Paterson and Gordon Smith, *Developments in German politics*, New York: Palgrave MacMillan
- Petersen, Nikolaj, "National Strategies in the Integration Dilemma: The Promises of Adaption Theory" (pp. 72-99) and Morten Kelstrup, "Danisk Integration Policies: Dilemmas and Options" (pp. 414-438).
- Radaelli, Claudio M., "Whither Europeization? Concept Stretching and Substantive Change", <http://eiop.or.at>

Rhodes, Matthew, "The Idea of Central Europe and Visegrad cooperation", *International Politics* 35: 165-186 (June 1998).

Riishøj, Søren, "The Czech Republic's Foreign Policy and anticipatory Adaption to the EU", TKI Working paper on European integration and regime formation, 29/1998.

de Rosa, A. S., "Reality Changes faster than research: National and supranational identity in social representations of European Community in the context of changes in international relations. I Breakwell, G. and Lyons, E. (eds), *changing European Identities. Advances in Social Psychology* (pp. 381-402), Oxford: ButterworthHeinemann.

Rupnik, Jacques, "Europe moves Eastward, Concluding Reflections", *Journal of Democracy*, Vol. 15, No. 1, January 2004.

von Schnurbein, Katharina, "Rozsirenie EU- Pristupeni k EU, Vule lidu? Zajem Lidu?" („Udvidelsen af EU- optagelsen i EU, Folkets vilje? Folkets interesse?"), *Mezinarodni Politika* 9, Prag 2003.

Svetlozar, A. Andreev, "Path Dependence and external Shocks. The dynamics of the EU enlargement Eastwards", fra Finn Laursen (red.), *Comparative regional integration*, Ashgate, 2002.

Sørensen, Catharina, "Love me, love me not ... A Typology of public euroscepticism", SEI Working Paper No. 101, EPERN Working Paper No. 19.

Szczerbiak, Aleks, "After the Election, Nearing the Endgame: The Polish Euro-debate in the Run Up to the 2003 EU Accession Referendum, SEI Working Paper no. 53. www.sussex.ac.uk

Szczerbiak, Aleks, "Polish Public Opinion: Explaining Declining Support for EU-membership", *Journal of Common Market Studies*, March 2001, Vol. 139, No. 1, pp 105-122.

Szczerbiak, Aleks and Paul Taggart, "Theorising Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality", Sussex European Institute, SEI Working Paper No. 69, www.sussex.ac.uk

Taggard, Paul and Aleks Szczerbiak, "Parties, Positions and Europe: Euroscepticism in the EU Candidate States of Central and Eastern Europe", SEI Working Paper No. 46.

Begge artikler: www.sussex.ac.uk Sussex European Institute, publications.

Thiesse, Anne-Marie, "Democracy Softens Forces of Change: Inventing National Identity", *Le Monde Diplomatique* June 1999.

Tiikainen, Teija, Ib Damgaard Petersen (eds), *Small States and European Integration, Reflections on Theory and Strategy*", article written by Morten Kelstrup, "Small States and European Integration" pp. 136-165.

Vink, Marteen, "What is Europeization?", *European Political Science* (EPS), autumn 2003.

Warleigh, Alex, "Managing Difference in the European Union: Towards The Europeanisation of Civil Society?", *Civic* 3/2001, May 2001.

Williams, Margit Besseney, "Exporting the Democratic Deficit, Hungary's Experience with EU Integration", *Problems of Post-Communism*, Vol. 48, No. 1, January/February 2001:27-38.

Zielonka, Jan, "Europe Moves Eastward, Challenges of EU Enlargement", *Journal of Democracy*, Vol. 15, No. 1, January 2004.

Politologiske Skrifter fra Institut for Statskundskab	Political Science Publications from Department of Political Science and Public Management
--	--

Appeared earlier in this series:

1/1988	Mogens N. Pedersen	The Birth, The Life, and the Death of Small Parties in Danish Politics: An Application of a Lifespan Model
2/1988	Mogens N. Pedersen	Fluctuations in Recruitment Patterns in Connection with a Critical Election: Denmark 1973
3/1988	Karsten Ronit	Den Eliteorienterede Traditions Syn på Organiseringen af Private Erhvervspolitiske Interesser i Danmark
4/1988	Henrik Larsen	Business and Politics in Denmark. A policy mosaic without pattern
5/1989	Karsten Ronit	The Danish Bankers Association Facing De- and Reregulation: Effects on Neo-Corporatist Interpretations
6/1989	Kurt Klaudi Klausen	Organizational Development and Environmental Change
7/1989	Kurt Klaudi Klausen	Fungerer idrættens organisationer? Om organisering, brugergrupper og behov i idrætten
8/1990	Mogens N. Pedersen	European Topics in the Curriculum of European Political Science: Structural Peculiarities and National Idiosyncracies
9/1990	Kurt Klaudi Klausen	Political Integration and Institutional Change. The Nordic countries and the EEC
10/1990	Karsten Ronit	Micro-Corporatism and the Political Strategy of Large Corporations: The Case of Novo-Nordisk
11/1990	Kurt Klaudi Klausen	Convergence or Divergence? Consequences of Strategic Choice in Small Voluntary Organizations
12/1990	Erik Beukel	Integration og Kulturpolitik: Autonomi vs. 'Spill-over'
13/1990	Henrik Larsen	The Second Wave of Decentralization. The New Regime of Self-governing Institutions in Denmark
14/1990	Henrik Larsen	Evaluering af erhvervsfremmeordninger i Danmark: Muligheder og problemer

1/1991	Kurt Klaudi Klausen & Lars Thore Jensen	EF og kommunerne
2/1991	Kurt Klaudi Klausen	Om teoretiske problemer ved studiet af frivillige organisationer
1/1992	Lars Thore Jensen	Decentral Internationalisering
2/1992	Kurt Klaudi Klausen & Annie Evertsen	Alternativ Velfærdsproduktion? Rapport om rådgivnings- og krisecentre for kvinder
3/1992	Kurt Klaudi Klausen	Management and Marketing in Sportsassociations
4/1992	Kurt Klaudi Klausen	Paragovernmental Organizations, the Extension of the Welfare State - voluntary and nonprofit centers for women in Denmark
5/1992	Kurt Klaudi Klausen	Danish Research on Europe. Proceedings from a conference held at Odense University
1/1993	Kurt Klaudi Klausen & Lars Thore Jensen	”Primærkommunerne og EF”
2/1993	Erik Beukel	Global miljøbeskyttelse som kollektivt gode i international politik
1/1995	Erik Beukel	America Approaching the Soviet Successor States: Between Idealism and Realism
1/1996	Erik Beukel	Miljø og handel. En introduktion til samspillet mellem miljøpolitik og handelspolitik
1/1999	Erik Beukel	Greening the GATT/WTO Regime? Trade Governance, Environmentalism, and Structural Power
2/1999	Anne Marie & Peter Dahler-Larsen	Fokusgrupper i Teori og Praksis
1/2001	Johannes Michelsen & Villy Søgaard	Policy Instruments Promoting Conversion to Organic Farming and Their Impact in 18 European Countries - 1985-97
2/2001	Mogens N. Pedersen	The Interplay of Nominations and Elections in Danish Politics

1/2003	Ulrik Kjær & Steffen Petersen	Kan exit poll surveys anvendes til vælgeradfærdsforskning? erfaringer fra en undersøgelse gennemført ved valgene den 20. november 2001
2/2003	Peter Dahler-Larsen & Hanne Foss Hansen	Organising Evaluation: A Review of Danida's Evaluation Practice Compared to Practices in Other Danish Policy Areas
3/2003	Johannes Michelsen & Mads Meier Jæger	Danske økologiske landbrugere 1995. En beskrivelse baseret på en spørgeskemaundersøgelse
4/2003	Johannes Michelsen & Hanna B. Rasmussen	Nyomlagte danske økologiske jordbrugere 1998. En beskrivelse baseret på en spørgeskemaundersøgelse
1/2004	Søren Riishøj	National Identitet, Europæisering og Euroskepticisme - erfaringer fra Tjekkiet og Polen
2/2004	Johannes Michelsen, Kurt Klaudi Klausen & Carsten Strømbæk Pedersen	Kommunernes styring af de store institutionsområder – en spørgeskemaundersøgelse af et repræsentativt udsnit af danske kommuner
3/2004	Martin Ejnar Hansen, Robert Klemmensen & Peter Kurrild-Klitgaard	PAPPA. Parties and Policies in Parliament. Version 1.0 (August 2004) Data Description
4/2004	Gunvor Vincents Olsen & Morten Balle Hansen	Fælles sprogs anvendelse i kvalitetsstandarder i den kommunale ældrepleje
5/2004	Rikke Berg	Kommunale Styreformer - erfaringer fra ind- og udland
6/2004	Anna Leander	African States and the Market for Force: The Destabilizing Consequences of Private Military Companies
7/2004	Anna Leander	Globalisation and the State Monopoly on the Legitimate use of Force
8/2004	Anna Leander	Private Agency and the Definition of Public Security Concerns: the Role of Private Military Companies
9/2004	Kasper Møller Hansen, Morten Balle Hansen & Poul Skov Dahl	Spørgeskemaundersøgelse af brugen af Fælles sprog i de danske kommuner
1/2005	Morten Balle Hansen & Jens Ringsmose	Fælles sprog og ældreplejens organisering i et historisk perspektiv

2/2005	Peter Kurrild-Klitgaard, Robert Klemmensen og Martin Ejnar Hansen	Blokpolitik og det ”samarbejdende folkestyres” fire gamle partier, 1953-2005
3/2005	Henrik D. Jørgensen & Morten Balle Hansen	Fælles sprog og hovedproblemerne i ældreplejens organisering. En undersøgelse baseret på fokusgruppeinterviews
4/2005	Peter Kurrild-Klitgaard	The equivocal “will of the people”
5/2005	Anna Leander	A Minestrone of World Order Constructions: Reflections on Disciplinary Change in IPE
6/2005	Anna Leander	Enduring Conscription: Vagueness and <i>Värnplikt</i> in Sweden
7/2005	Jens Ringsmose & Morten Balle Hansen	Programteorier om Fælles sprog og organiseringen af ældreplejen i Danmark. En tekstanalyse
8/2005	Michael Baggesen Klitgaard	Welfare State Regimes and Public Sector Reforms: Searching for the Connection
9/2005	Sten Rynning	Return of the Jedi: Realism and the Study of the European Union
10/2005	Rens van Munster	Logics of Security: The Copenhagen School, Risk Management and the War on Terror
11/2005	Rens van Munster & Claudia Aradau	Governing terrorism and the (non-)politics of risk
12/2005	Rens van Munster	The EU and the Management of Immigration Risk in the Area of Freedom, Security and Justice
13/2005	Morten Balle Hansen & Gunvor V. Olsen	Et komparativt perspektiv på Fælles sprog og organiseringen af den danske ældrepleje
14/2005	Erik Beukel	DIIS’ udredning om Danmark under den kolde krig og den efterfølgende mediedebat
15/2006	Morten Balle Hansen	Teorier, modeller og begrebsdannelser i Offentlig Organisation og Forvaltning – et struktureringsperspektiv
16/2006	Søren Riishøj	Konsolidering af demokratiet, partier og partisystemer – træk af forandringerne i de central- og østeuropæiske lande siden 1989 (del I)

17/2006	Søren Riishøj	Valgene i Polen og Ungarn i 2005 og 2006 – partier og partisystemer (del II)
18/2006	Søren Riishøj	Tjekkiet og Slovakiet – partier og partisystemer (del III)
19/2007	Søren Riishøj	Development of Parties and Party Systems in Central Europe 1989-2007
20/2008	Christian Elmelund-Præstekær, David Nicolas Hopmann & Klaus Levinsen	Den danske journalistundersøgelse: Holdninger til politik og samfund. Projektbeskrivelse og teknisk rapport for 2007-undersøgelsen
21/2009	Søren Riishøj	Transition, Consolidation and Development of Parties and Party Systems in Central Europe 1989-2009 - Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary

Søren Riishøj er lektor, cand.mag. ved Institut for Statskundskab med Rusland og Central- og Østeuropa som sit speciale. Læser russisk, polsk og tjekkisk.

Yderligere information

Institut for Statskundskab
Det Samfundsvidenskabelige Fakultet
Syddansk Universitet
Campusvej 55
5230 Odense M
Telefon: 6550 1000
Fax: 6550 2280
E-mail: politics@sam.sdu.dk